

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra geografie

Bakalářská práce

**Územní polarita socioekonomické
diferenciace Slovenska**

Vypracoval: Josef Holakovský

Vedoucí práce: RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že předkládanou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Josef Holakovský

Poděkování:

Rád bych tímto poděkoval RNDr. et PhDr. Aleši Nováčkovi, Ph.D., vedoucímu mé bakalářské práce, za cenné rady a poznatky, které mi poskytl v průběhu čtených konzultací. Také bych chtěl současně poděkovat celé mé rodině a přítelkyni Zuzaně za finanční a morální podporu během studia, která mi byla po celou dobu oporou.

ANOTACE

HOLAKOVSKÝ, J. (2014): Územní polarita socioekonomické diferenciacie Slovenska. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 59 s.

Bakalářská práce se zabývá územní polaritou socioekonomické diferenciacie Slovenska na základě aplikace prostorové analýzy vybraných ukazatelů. Hlavní cíl spočívá v identifikaci stěžejních determinantů spolupodílejících se na vzniku regionálních disparit. Indikátory jsou klasifikovány podle povahy do tří jednotlivých kategorií na ekonomickou, sociální a ostatní. Ke sledovaným ukazatelům patří např. hrubý domácí produkt (HDP), míra nezaměstnanosti, rozvodovost či religiozita. Finální výsledky ztělesňují hlavní determinanty profilující územní diferencii a současně vymezují míru územní polarity.

Klíčová slova: územní polarita, socioekonomická diferenciacie, regionální disparity, střední Evropa, Slovensko, indikátor, determinant.

ABSTRACT

HOLAKOVSKÝ, J. (2014): Territorial polarity socio-economic differentiation in Slovakia. Bachelor thesis. University of South Bohemia in České Budějovice, Faculty of Education, Department of Geography. 59 p.

The bachelor thesis deals with the territorial polarization of socio-economic differentiation Slovakia based on the application of spatial analysis of selected indicators. The main objective is to identify the key determinants of participating in the development of regional disparities. Indicators are classified by nature into three different categories on the economic, social and others. The indicators include gross domestic product (GDP), unemployment, divorce or religiosity. Final results embody the main determinants profiling territorial difference and at the same time defining the degree of spatial polarity.

Keywords: spatial polarity, socioeconomic differentiation, regional disparity, Central Europe, Slovakia, indicator, determinant.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	8
2.1 Diskuze s literaturou.....	8
2.2 Teoretické přístupy.....	11
3. METODIKA.....	14
3.1 Vymezení územních jednotek v rámci Slovenska	14
3.2 Výběr sledovaných indikátorů.....	15
3.3 Zpracování dat a faktorová analýza	18
4. SLOVENSKO V EVROPSKÉM A HISTORICKÉM KONTEXTU	22
4.1 Socioekonomická diferenciacie a její západovýchodní gradient.....	22
4.2 Historický kontext.....	26
5. ANALÝZA SOCIOEKONOMICKÉ DIFERENCIACE KRAJŮ SLOVENSKA A DETEKCE PRVKŮ ÚZEMNÍ POLARITY	29
5.1 Sledování ekonomických ukazatelů.....	29
5.2 Sledování sociálních ukazatelů.....	36
5.3 Sledování ostatních ukazatelů.....	41
5.4 Faktorová analýza	44
6. SYNTÉZA ÚZEMNÍ POLARITY	49
6.1 Hlavní determinanty územní polariry Slovenska.....	52
6.2 Kategorizace indikátorů dle míry územní polariry	54
7. ZÁVĚR.....	57
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	60
9. SEZNAM MAPOVÝCH VÝSTUPŮ	64
10. SEZNAM OBRÁZKŮ	64
11. SEZNAM TABULEK.....	64
12. SEZNAM PŘÍLOH.....	65

1. Úvod

Střední Evropa je území, které představuje jakousi „přechodovou zónu“ mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem (Křen 2005, Nováček 2012). Názory různých badatelů se na její současné vymezení v rámci Evropy značně liší. Důležité hledisko představuje při určení hranic fakt, jak na tento prostor nahlížíme. Významný český spisovatel M. Kundera (in Rupnik 1992, s. 13) definuje středoevropský prostor podle 3 různých hledisek – zeměpisně ve středu, kulturně na Západě a politicky na Východě. Krejčí (2000) analyzuje pojetí střední Evropy s Německem i bez něj. Následně ji dělí na 3 jednotlivé zóny – severní, vnitřní a jižní. Výzkumníci nejen z geografického prostředí zahrnují do střední Evropy státy jako Polsko, ČR, Slovensko, Maďarsko a někteří z nich ji doplňují také o balkánské země (Lotyšsko, Estonsko a Litva). Polský historik Halecki (2000) pro vymezení středoevropského prostoru vytvořil celistvý koncept vnitřního rozdělení na „West“ a „East“ Central Europe.

Ostatní badatelé navazují na myšlenky T. G. Masaryka, který prosazoval vymezení střední Evropy mezi evropskými hegemony Německem a Ruskem. Obdobně jako již výše zmínění autoři k ní přiřazuje také pobaltské státy, dále na severu Evropy Finsko a na jihu Turecko. Křen (2005) zase ve své teorii zahrnuje do sledovaného území Rakousko.

Postavení střední Evropy jakožto prostředníka mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem se v průběhu historie postupně vyvíjelo až do současné podoby. Její inklinace buď k prvnímu či druhému jmenovanému se měnila také s ohledem na důležité evropské válečné konflikty. Vítězství v 1. světové válce způsobilo orientaci na západní státy v čele s Francií, které svojí hospodářskou vyspělostí představovaly pro budoucí rozvoj středoevropských států podstatnou roli. Situace se obrátila počátkem 2. světové války. Po podepsání Mnichovské dohody se státy střední Evropy (vyjma Slovenské republiky) ocitly pod okupací Německa. V očích těchto zemí to představovalo určitou zradu ze strany západních spojenců a výsledkem poté byla zaměřenost spíše na Východ. To znamenalo pro budoucí vývoj středoevropského prostoru nedobrovolné zahrnutí po více než 40 let do sféry vlivu Sovětského svazu jakožto hegemonu východní Evropy. V kontextu zmíněných událostí jsou patrné podobné znaky a postoje ve vývoji středoevropských států z hlediska společných dějin, náboženství, kulturního bohatství, negativních zkušeností se socialismem a snahou vyrovnat se s negativními důsledky této ideologie. Na základě vyobrazených historických skutečností vyplývá pro předkládanou práci vstupní hypotéza, že geografická poloha jednotlivých států střední Evropy mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem vytvořila určité regionální disparity.

Práce se snaží sledovat potenciální územní rozdíly na jednom ze států střední Evropy - Slovenska. Pro výběr daného státu hrálo množství faktorů jako např. specifická geografická poloha či časté změny hranic (Krejčí 2000, Kováč 1996) ovlivňující vyspělost jednotlivých regionů. Důležitý aspekt představovaly také společné dějiny s Českou republikou (ČR).

Z výše popsané reality dochází ke stanovení hlavního cíle spočívajícího ve sledování územní polarity socioekonomické diferenciaci Slovenska prostřednictvím prostorové analýzy vybraných indikátorů. Ukazatelé se následně dotýkají různých zájmových sfér jako například ekonomických, sledujících rozdíly v hospodářské vyspělosti, a sociálních, které analyzují disparity ve struktuře obyvatelstva a vybraných demografických charakteristikách. Dílčí cíl představuje monitorování výsledného gradientu u dílčích indikátorů v případě, že se evidentně projeví. Poté také případně interpretovat míru a jeho převažující směr. K dalším cílům patří selekce a kategorizace hodnot sledovaných indikátorů v dílčích krajích Slovenska a současně též snaha o detekci případného gradientu. Poslední bod ztělesňuje demonstrace možných příčin a kauzalit způsobující případnou prostorovou diferencii. Na základě formulovaných cílů dochází k vyslovení několika pracovních hypotéz reprezentujících důležitou součást celé práce. Inspirace při jejich stanovení vychází z publikací zabývajících se především vymezením prostoru střední Evropy (Nováček 2012, Křen 2005, Krejčí 2000).

1) Postavení jednotlivých střeoevropských států se vyvíjelo na rozhraní dvou odlišných hegemonů - vyspělého Západu a zaostávajícího Východu (Nováček 2012, Křen 2005). Toto představuje důležitý faktor pro vývoj dílčích slovenských regionů z toho hlediska, že se mezi nimi pravděpodobně projeví určitá regionální diferenciaci.

2) Geografická poloha ztělesňuje důležitý determinant spolupodílející se na vytváření regionálních disparit především mezi ekonomickými indikátory stejného typu jako je míra nezaměstnanosti či hrubý domácí produkt. U nich lze pak předpokládat západovýchodní gradient, protože západní kraje budou nejspíše pozitivně ovlivněny sousedními hospodářsky vyspělými regiony okolních států (Rakousko, Česká republika). Současně patří do hospodářsky vyspělé oblasti Evropy nazývaní se tzv. „červený banán“ (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008), která hospodářský vzestup patrně ještě více zviditelní ve srovnání s východními regiony.

3) Vyšší podíl zaměstnaných osob v terciéru indikuje na hospodářsky rozvinuté regiony (Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. 2008). Na základě tohoto faktu lze očekávat, že nejvyšší hodnoty se nejspíše projeví v krajích profilující vysoký hrubý domácí produkt (HDP). Na druhé straně regiony s nižší hodnotou HDP se reprezentují vyšší zaměstnaností v průmyslu či zemědělství.

4) Podíl vysokoškolsky vzdělaných osob bude pravděpodobně nejvyšší v hospodářsky vyspělých krajích z toho důvodu, že v nich dochází k dostatečné tvorbě pracovních příležitostí v odvětvích s vysokou přidanou hodnotou (terciér, kvartér). Souvisí to také s odpovídajícími platovými nároky. Naopak regiony s nižší vyspělostí neprodukují taková pracovní místa a tím pádem lze očekávat spíše hodnoty pohybující se pod průměrem.

5) Vyspělé kraje SR lokalizují obyvatelstvo směřujícího k preferování spíše pravicově-liberálních politických stran, protože prosazují minimální zásahy státu do společnosti a tvrdou fiskální politiku. Východní kraje naopak budou upřednostňovat s ohledem na nižší vyspělost konzervativně-levicové politické strany hájící především sociální jistoty.

V úvodní části práce dochází ke stanovení cílů a vstupních hypotéz. Další kapitola se zabývá diskuzí s literaturou a teoretickými východisky. První část reflektuje názory, přístupy a koncepty vybraných badatelů zabývajících se vymezením prostoru střední Evropy. Navazující kapitola obsahuje selekci sledovaných územních jednotek, kategorizaci ukazatelů a představení kvantitativních metod. Metodická část poskytuje případnému čtenáři komplexní obraz o zpracování dílčích pasáží celé práce. Důležitou součástí reprezentuje oddíl popisující postavení Slovenska v evropském kontextu se zaměřením na socioekonomickou diferenciaci evropského prostoru či také na historické kauzality ve vývoji střední Evropy. Stěžejní část práce poté představuje sledování regionální difference na základě prostorové analýzy prostřednictvím socioekonomických indikátorů. Podle jejich povahy dochází k rozdělení do 3 dílčích kategorií – ekonomické, sociální a kategorie ostatní, zahrnující ukazatele z politické a kulturní sféry. Důležitý prvek prezentují tabulkové a mapové výstupy doprovázející každý sledovaný indikátor a současně též přinášející čtenáři ucelený pohled na zkoumanou problematiku. Cíl následné syntézy spočívá v interpretaci konečných výsledků s důrazem na detekci případného gradientu. Současně se snaží také o objasnění hlavních příčin a determinantů spolupodílejících se na vzniku potenciální územní difference. Poslední bod následně ztělesňuje rozdělení indikátorů dle vykazované míry polarity. Závěrečná kapitola poskytuje reflexi cílů a vstupních hypotéz. Zároveň poskytuje ucelený souhrn zjištěných poznatků. Významnou součástí tvoří přílohy obsahující tabulkové výstupy, seznam použité literatury a internetových zdrojů.

2. Teoretická východiska práce

Tato kapitola podává jasné a přehledné formulování hlavních teorií a pojmů, které představují z hlediska zpracování této práce stěžejní roli. Současně také dochází k rozboru dostupné literatury a ostatních internetových pramenů sloužících jakožto významná inspirace při stanovování vstupních hypotéz. Mezi rozebírané teorie patří např. World System Theory či koncept jádro - periferie.

2. 1 Diskuze s literaturou

Nejčastěji se Evropa vymezuje na dva samostatné a svébytné regiony - hospodářsky vyspělý Západ a zaostávající Východ. Proto se jedná o tzv. evropskou dualitu. Jiní badatelé se ztotožňují s dělením na více regionů, a proto se hovoří o tzv. pluralitních konceptech. Mezi takové autory patří například Szücs (2001). Evropu rozděluje na západní, východní a středovýchodní. Poslední z nich představuje jakousi přechodovou zónou mezi prvními dvěma zmiňovanými. Dalším stěžejním tématem je územní polarita, což souvisí s konceptem jádro - periferie. Například mezinárodně uznávaný sociolog Wallerstein prosazuje ještě třetí oblast nesoucí souhrnné označení semi-periferie. Pro jejich definování používají nejen geografové ale i ostatní zainteresovaní odborníci různé metody dotýkajících se různých aspektů. Mezi nejpoužívanější patří vymezení podle socioekonomických indikátorů. Dále se jedná také například o dělení geopolitické, fyzicko-geografické anebo se používá jejich vzájemná kombinace. Analyzovaná literatura se dotýká postupně různých oblastí a pro snazší orientaci je poté klasifikována dle její povahy do čtyř stanovených okruhů. Pro správné pochopení stanovené problematiky a s tím souvisejících teoretických východisek posloužily publikace obecného a teoretického charakteru. Jejich detailnější rozebrání je obsaženo v následující podkapitole věnující se přímo teoretickým východiskům této práce (2.3). V ní dochází ke komparaci a srovnání jednotlivých konceptů a systémů. Jelikož pro objektivní a správnou interpretaci regionální diferenciace je nezbytné prostudování historických událostí, jsou v literatuře rozebrány také monografie historické povahy. Dle Krejčího (2001) nastává formování současné reality vnímáním duality Evropy na hospodářsky vyspělý Západ a zaostávající Východ v průběhu 15. století. Do nejvyspělejší oblasti Evropy se postupně profiluje severozápadní část v čele s Velkou Británií, severní Francií, Nizozemskem, Belgií a částí severního Německa (+ Sasko). Souvisí to především s intenzivním rozvojem obchodních vztahů a také s vývojem mořeplavby dosahující nových dopravních a poznávacích příležitostí.

Dochází k objevení Nového Světa, což představuje další upevnění trvale posilující pozice severozápadní Evropy jakožto nejvyspělejšího evropského a také světového jádra. Na druhé straně dochází k postupnému oslabování dlouholetého výsadního postavení jižní Evropy v čele s Itálií a Benátkami. Dále se ve své monografii zabývá různými změnami geopolitického myšlení u jednotlivých středoevropských států v průběhu historie. Poukazuje na různé ideologie prosazující se hlavně za účelem postupného rozšiřování územního teritoria středoevropských mocností jako např. Německa, Rakouska-Uherska a Ruska. Charakterizuje situaci v Rakousku-Uhersku a popisuje také myšlenky důležitých československých osobností podporující samostatnost českých zemí, respektive federalizaci Rakouska-Uherska.

Krejčí (2001) se zaměřuje především na Českou a Slovenskou republikou, ale zároveň zde nechybí ani jeho ucelený pohled na Evropu jako takovou. Souhrnné evropské vymezení podávají ve svých pracích Halecki (2000), Scücz (2001) a Wandycz (2004). Využívají při rozdělení Evropy kombinaci sociálních a kulturních indikátorů vyvíjejících se během dějin. Avšak v současnosti kulturní ukazatelé pozbývají na významu s ohledem na jejich nízkou vypovídající hodnotu. Ve srovnáních se objevují spíše sporadicky. Jejich zasazení do různých analýz se využívá hlavně z důvodu vhodného doplnění k nejdůležitějším socioekonomickým indikátorům. Jejich důležitost stoupá s rozvojem průmyslové revoluce, kterou detailně popisuje ve své monografii například Purš (1973). Další badatele kombinujícího více různých pohledů představuje Zwettler (1992). Jeho publikace popisuje evropský prostor z pohledu historické geografie. Analyzuje jednotlivé regiony na základě jejich demografického, náboženského, etnického a hospodářského významu. Dochází k jasnému vymezení hranic duality Evropy a podkládá to svými myšlenkami a názory. Významný český historik Křen (2005) popisuje nejdůležitější historické události od počátku novověku až po současnost. Dalším typem vymezení celé Evropy jsou např. fyzicko-geografické dělicí regiony na základě vegetačních pásů a klimatických podmínek panujících na sledovaném území. Toto je blíže specifikováno v již zmíněné publikaci od Křena (2005). Na základě pojmů jako oceanita nebo kontinentalita počasí vymezuje evropský prostor na dva samostatné subregiony. Stěžejní místo v práci zauímají publikace zabývající se evropskou dualitou a kombinující různé přístupy a koncepty. Středoevropský prostor vymezují Křen (2005) nebo Wandycz (2004) jako přechodovou zónu mezi dvěma samostatnými a svébytnými subregiony - vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Dochází zde k etablování hospodářských, sociálních a kulturních prvků směřujících ze západní Evropy do východní.

Na straně druhé stále východní Evropa prochází postupnou transformací a postupně se přibližuje hospodářské úrovni Západu (zejména bývalé postsovětské státy - ČR, SR, Polsko nebo Maďarsko). Její zaostávání je spojeno však již s dávnou historií. V jejím průběhu čelila vytrvalému nátlaku různých kočovných kmenů z východní Asie (Tataři) a také expanzi Osmanské říše. Další významné práce představují ty, které se detailně zabývají výzkumem periferních oblastí a polarizací území, a to z jednoduchého důvodu - při sledování územních rozdílů se mohou v určitých případech vyskytnout takové regiony, které lze označit termínem periferie. Neboli takové oblasti, kdy se jedná o regiony hospodářsky zaostávající.

K nejvýznamnějším publikacím zabývajících se touto problematikou patří od kolektivu autorů v čele s Chromým, Maradou, Havlíčkem, Jančákem, Nováčkem a dalších (2008). Postupně docházejí k podrobné interpretaci trendů geografického výzkumu periferních oblastí a postupně se dostávají až na příklady konkrétních mikroregionů (středozápadní Morava). Proto předkládá jak komplexní teoretické poznatky o periferních oblastech, tak i pohled do jednotlivých regionů v České republice. Trendu rozvoji periferií na území České republiky se věnují pak především badatelé jako Chromý, Jančák, Marada a kol. (2010). K formulování možných kauzalit způsobujících postupné zaostávání jednotlivých regionů a definování jejich determinantů je nutné poukázat také na monografie interpretující historický vývoj. Mezi nejvýznamnější práce patří ta od Wandycze (2004) zobrazující historii středoevropského prostoru od období středověku do současné epochy. Dílo podobné povahy je z ruky Křena (2005), soustředícího se na vývoj v rozmezí od 19. do 20. století. Důkladně popisuje podstatné historické události odehrané ve zmíněném období.

Dualitou Evropy se dopodrobna zabývá Nováček (2012) zaměřující se ve svých dílech zejména na postavení středoevropského prostoru v tomto konceptu. Dílo představuje ucelenou a komplexní historicko-geografickou analýzu dlouhodobého vývoje evropské duality. Popisuje období od starověku, charakteristického pro formování antické středomořské civilizace, až do současné doby. Publikace byla inspirací zejména pro vytvoření analytické části, respektive pro správný výběr sledovaných ukazatelů územní polarity. Další významné poznatky poskytla také jiná práce od stejného badatele zaměřující se na historicko-geografické determinanty způsobující regionální diferenciaci ve státech střední Evropy. Důležitou součástí této práce představují také monografie podávající komplexní pohled na dlouhodobý vývoj Slovenska s historickými souvislostmi. Jedná se především o dílo slovenského historika Kováče (1996) popisující dějiny slovenského lidu od epochy starověku až do počátku 20. století.

Další práce publikující o Slovensku pocházejí například od Mládka (2006), Markuše a kol. (1991) anebo Korce (2004, 2005). Pro sledování vybraných ukazatelů ztělesňují stěžejní úlohu statistické zdroje. Jejich podstatná část byla čerpána z oficiálních stránek Statistického úřadu Slovenské republiky (SSÚ), respektive ze Statistické ročenky Slovenska 2012 a Statistické ročenky regionů 2012. Data hospodářské povahy pak poskytly oficiální stránky Slovenské agentury pro rozvoj obchodu a investic (SARIO). Dále byl využit Statistický úřad Evropské unie (EUROSTAT) pracující především se statistickými jednotkami NUTS 2. V současné době jsou na Slovensku vymezeny pouze 4 regiony zmíněné klasifikace (Bratislavský kraj a Západní, Střední a Východní Slovensko) a tím pádem se nejedná o vhodné územní jednotky pro potřeby této práce.

2. 2 Teoretické přístupy

Při sledování územní polariry se nabízí k uplatnění široká řada geografických a jiných teorií a přístupů. Mnohé z nich se snaží práce reflektovat, případně z nich vycházet. Hlavní postavení mezi nimi zaujímají teorie o rozdělení Evropy (Křen 2005, Szücs 2001, Halecki 2000, Nováček 2012 a další). Mnozí badatelé se poté ztotožňují s klasifikací Evropy na dva svébytné bloky s homogenními jádry - vyspělý Západ a zaostalý Východ. Druhou skupinu následně představují autoři, kteří spíše prosazují dělení Evropy na západní, východní a středovýchodní, přičemž posledně jmenovaná tvoří jakousi přechodovou zónu mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Kořeny tohoto rozdělení sahají již hluboko do historie. Za počátky můžeme považovat období starověku, ve kterém dochází nejdříve k formování duality severojižní (vyspělý jih x zaostalý sever). Přelomový rok 800 (vznik západořímské a východořímské říše) reprezentuje důležitý milník pro nové chápání duality.

Současně prochází křesťanská církev vnitřními rozpory a celkovým vyústěním je rozpad na západní (římskokatolickou) a východní (řeckokatolickou) větev v roce 800. Další důležité postavení mají teorie, které podávají komplexní vysvětlení problematiky zaostávání určitých oblastí a nerovnoměrného vývoje. Mezi nejvýznamnější díla patří teorie světového systému - World system theory (Wallerstein 1974) vycházející hned z několika stěžejních zdrojů a to např. z analýzy feudalismu a kapitalismu, dialektické metody či teorie akumulace kapitálu. Jádro zmíněné teorie spočívá v uspořádání světa dle mezinárodní dělby práce a následné hromadění kapitálu do sjednoceného systému jádro - semiperiferie - periferie. Semiperiferii jakožto územní jednotku vytvořil právě ve své teorii Wallerstein (1974) a definuje ji poté jako zcela nezávislou na jádrové oblasti. Nicméně s ní udržuje intenzivní styky např. v obchodu.

Wallerstein (1974) se domnívá, že existuje pouze jediné jádro propojené s ostatními regiony jakousi spleť různých obchodních, sociálních, politických a jiných vztahů. Tímto se odlišuje od autorů (Szücs 2001) vymezující tři a více svébytných jádrových oblastí Evropy (západní, středovýchodní a východní). Vznik systému dle jeho úvah spadá do období 16. století, ve kterém dochází k prvním náznakům jeho postupného formování. V Evropě dochází k intenzivním přesunům hospodářských funkcí z jihu do posilující severozápadní Evropy. Mezi hlavní tahouny růstu patří Velká Británie, Nizozemsko, Francie a Německo. Díky vyšší hospodářské vyspělosti, ve srovnání s ostatními státy Evropy, dochází k nárůstu mocenského vlivu, což vede k rozvoji dálkového obchodu. S tím souvisí pojem globalizace. S tímto současně dochází také k neustále prohlubující se závislosti periferie na jádrové oblasti.

Systém lze aplikovat i na prostor sledované střední Evropy, kdy se za jádro považuje hospodářsky vyspělé Německo doplněné o východního souseda Rakousko. Za periferii se dá označit její středovýchodní oblast vystupující během historie jako semiperiferie hospodářsky vyspělé západní Evropy nebo jako přechodová zóna mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Na popsanou teorii navazují další koncepty jádro - periferie. Mezi nejvýznamnější autory zabývající se polarizovaným vývojem a výzkumem periferií patří v českém prostředí Havlíček, Chromý (2001). Ekonomickou stratifikací neboli také kategorizací evropského území se poté detailně zabýval americký geograf rakouského původu Friedmann (Friedmann 1966, in: Havlíček, Chromý 2001). Výrazně se zasloužil o zavedení konceptu jádro - periferie do geografického prostředí a kladl důraz především na dlouhodobý hospodářský vývoj.

Regionální diference představuje významný trend současné doby a spočívá hlavně v demonstraci územních rozdílů mezi sledovanými územními jednotkami. Diference může mít různý původ např. ekonomický, sociální či též kulturní. Výzkumem vysvětlujícím fenomén zaostávání a nerovnoměrného vývoje se zabýval mimo jiné také Chirot (ed. 1991, in: Nováček 2012). Nejmarkantněji se postupné zaostávání Východu za Západem projevilo v období průmyslové revoluce, tedy od 18. do 19. století. Vznikla v průmyslově nejvyspělejších centrech Britských ostrovů jako Liverpool, Manchester, Newcastle či Sheffield a odtud se šířila se značným fázovým zpožděním do dalších koutů Evropy. Docházelo k přejímání především technických inovací ale také dalších významných společenských, politických a kulturních rysů. Podrobně interpretují období průmyslové revoluce Křen (2005) a Purš (1973). Další důležitý pojem ztělesňuje regionální rozvoj, jehož hlavní cíl ve zjednodušeném výkladu spočívá ve vyrovnání socioekonomické úrovně jednotlivých krajů (regionů) uvnitř sledovaného státu či kontinentu.

Regionální rozvoj se stal s oficiálním vstupem řady států střední Evropy do struktur Evropské unie společensky velmi atraktivním a jeho výzkumu se dnes věnuje celá řada významných autorů jako např. Blažek, Uhlíř (2011). Současně se domnívají, že právě nerovnoměrný hospodářský rozvoj dílčích regionů se podílí na silné polarizaci sledovaného území a rovněž definují hlavní překážky ke správné aplikaci v praxi. Dále je nutné zmínit pojem regionalizace, která se dá interpretovat více možnými způsoby. S ohledem na sledovanou problematiku této práce představuje největší význam hospodářská regionalizace projevující se v Evropě nejvíce od 50. let 20. století. V oné době dochází k formování bipolárního vnímání světa v důsledku vzniku dvou světových hegemonů - kapitalistických a demokratických Spojených států (USA) + západní Evropy (státy sdružené v organizaci EHS) proti socialistickému a totalitárnímu Sovětskému svazu (SSSR). Dané vidění světa na dva nepřátelené bloky přetrvalo až do rozpadu SSSR, tedy do počátku 90. let 20. století.

Poslední důležitý koncept ztělesňuje tzv. červený banán, což je geografický pojem označující hospodářsky vyspělou oblast Evropy táhnoucí se od severního Dánska po jižní Maďarsko. Někteří badatelé přidávají k danému vymezení rovněž Bulharsko s Rumunskem. Jádro se táhne hospodářskými centry zmíněných států. Vede tedy od Kodaně, přes Berlín, Prahu, Vídeň, Bratislavu až do maďarské Budapešti, eventuálně až do Sofie a Bukurešti. Ostatní oblasti pak korespondují s označením periferie. Formování červeného, případně též modrého a žlutého banánu popisuje Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. (2008). Důsledky vymezení červeného banánu se nejspíše promítnou v další analytické části při sledování a hodnocení vybraných indikátorů.

3. Metodika

Při sledování regionálních disparit je potřeba vyřešit několik metodologických problémů. V první řadě se jedná o selekci vhodných observačních územních jednotek, výběr vhodných indikátorů a volbu vhodných statistických nástrojů, umožňující časoprostorové komparace (Matlovič, Klamár, Matlovičová 2008, s. 2). Metodika se tudíž snaží popsat dílčí činnosti směřující k finálním výsledkům a to prostřednictvím několika důležitých kroků, které jsou již popsány výše.

3. 1 Vymezení územních jednotek v rámci Slovenska

Slovensko svoji polohou zaujímá pozici ve střední Evropě definující podle mnohých badatelů (Křen 2005, Nováček 2012) tzv. přechodovou zónu mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Hranice Slovenska, jakožto po dlouhá období součást Uherského království, později Rakouska-Uherska neměly nikdy stálou podobu vyjma hranice severní. Přesto existují především od 2. poloviny 19. století přesné statistické údaje vypovídající informace o Slovensku. Analyzovaná statistická data v této práci pocházejí buď ze Sčítání obyvatel, domů a bytů 2011 nebo čerpají ze Statistické ročenky Slovenska 2012 či Statistické ročenky regionů 2012. V současné době Slovensko disponuje osmi kraji (Bratislavský, Trnavský, Trenčianský, Žilinský, Nitrianský, Banskobystrický, Košický a Prešovský). Analyzování krajských jednotek souvisí s dobrou dostupností a srovnatelností statistických informací. Nevýhoda spočívá v jejich relativně nízké kvantitě vedoucí k určité pochybnosti o dostatečné objektivnosti výsledků. Zvolení jiných územních jednotek však nepřicházelo do úvahy z více argumentů. Za první sledování vyšších celků tj. NUTS 2 není možné pro jejich nízký počet (4) a za druhé pro analyzování nižších jednotek typu okresů nejsou dostupná statistická data v požadující kvantitě. Vybrané krajské jednotky mají dostatečně vypovídající potenciál pro potřeby této práce. Selekcce probíhala také s ohledem na dobrou srovnatelnost výsledků s dalšími pracemi stejného typu vznikajícími současně na katedře geografie PF JCU a zabývajícími se stejnou problematikou pouze na území jiného státu střední Evropy (Polska, Rakouska a Slovinska). Statistická čísla a jejich interpretace vypovídající o charakteru sledovaných územních jednotek by měla také podpořit zjištěné výsledky historickými a geografickými determinanty ovlivňujícími vývoj a vyspělost jednotlivých oblastí. Jedná se o kompaktní území vhodné pro analýzu vybranými socioekonomickými indikátory a pro zjištění územní polaritě Slovenska a jeho regionů.

3. 2 Výběr sledovaných indikátorů

Nejdůležitější roli představují při selekci vhodných ukazatelů dobrá dostupnost a srovnatelnost statistických dat v rámci sledovaných územních jednotek. Statistické informace pocházejí z posledních několika let (max. z roku 2011) takže zjištěné výsledky mají dostatečně aktuální charakter. Právě platnost analyzovaných dat reprezentuje důležitý předpoklad z toho důvodu, že dochází v průběhu let k různým pohybům a změnám především u ukazatelů jako HDP či míra nezaměstnanosti. Zmíněné pohyby mají různé příčiny např. změna politické reprezentace, vyvíjející se hospodářská situace státu a mnohé další determinanty. Pro stanovení indikátorů posloužila jako důležitý zdroj publikace od Nováčka (2012) interpretující o dualitě Evropy. Pro její vymezení využívá kulturní, sociální, ekonomické a etnické ukazatele.

Do určité míry bylo pro potřeby práce nutné převzaté ukazatele lehce upravit. Nováček (2012) ve své monografii popisuje detailně především historicko-geografickou analýzu a tím pádem tomu odpovídá i zvolená selekce indikátorů. Jelikož tato práce se zaměřuje hlavně na současnost a tím spojené determinanty tak výběr odpovídá aktuálním trendům a potřebám. Indikátory jsou podle povahy řazeny do jednotlivých kategorií - do ekonomické skupiny vypovídají o hospodářské vyspělosti sledovaných krajů a obsahuje pět zkoumaných ukazatelů. Sociální kategorie poté demonstruje územní rozdíly zejména ve struktuře obyvatelstva a demografických charakteristikách. Sleduje čtyři vybrané indikátory. Poslední skupina zahrnuje ukazatele politické a kulturní povahy a proto její pojmenování bylo dosti obtížné. Po pečlivé úvaze se přistoupilo k souhrnnému pojmenování - ostatní skupina.

Tabulka 1: Přehled sledovaných indikátorů územní polarity

Ekonomické aspekty	Sociální aspekty	Ostatní aspekty
HDP na obyvatele	Míra urbanizace	Míra religiozity
Průměrná mzda	Celkový přírůstek obyvatelstva	Výsledky parlamentních voleb
Míra nezaměstnanosti	Podíl VŠ vzdělaných ve věku 25 - 64 let	-
Podíl osob zaměstnaných v terciéru	Míra rozvodovosti	-

zdroj: vlastní zpracování.

Ekonomické ukazatelé vypovídají o hospodářské vyspělosti dílčích územních jednotek a společně se sociálními indikátory ztělesňují stěžejní kostru celé práce. Pravděpodobně nejdůležitější ukazatel z této skupiny reprezentuje hrubý domácí produkt na obyvatele (HDP) vypovídající především o ekonomické vyspělosti sledovaných regionů. Nicméně v případě vysoké dojížděky do zaměstnání z okolních regionů (území krajských měst) je poněkud nadhodnocený. Hodnocení probíhá na základě toho, že čím vyšší je hodnota HDP, tak tím se jedná o vyspělejší/západní kraj a přesně obráceně. Dále v pořadí následuje průměrná hrubá mzda, kdy jejím výběrem dochází k určitému „dublování HDP“. Jelikož se jedná o indikátor podobného charakteru jako HDP, tak i tím pádem je klasifikace totožná. Tudíž vyšší hodnoty indikují na vyspělejší/západní kraj a nižší následně pak na zaostalejší/východní. Míra nezaměstnanosti jakožto ukazatel vypovídající o hospodářské a sociální situaci představuje dle některých statistiků vhodnější ukazatel pro sledování ekonomické vyspělosti než např. HDP, a to z toho důvodu, že není zkreslena okolními jevy. Její nižší hodnoty poukazují na vyšší vyspělost kraje a tím pádem jeho zařazení k Západu. Hodnocení je tak zcela opačné než u HDP či průměrné hrubé mzdy. Podíl osob zaměstnaných v terciéru představuje poslední sledovaný ukazatel z této kategorie. Nicméně pro sledování regionálních disparit se jeví jako vhodnější varianta analyzování podílu osob pracujících v priméru, při jehož aplikaci se vyskytl problém při výpočtech v analytické části a na základě toho se přistoupilo k jeho nahrazení terciérem. Hodnocení pak probíhá obdobně jako např. u HDP.

Sociální indikátory demonstrují územní diferenciaci v rozložení a skladbě obyvatelstva a ve vybraných demografických charakteristikách. Jako vhodné ukazatele vykryštovaly míra urbanizace, celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva, podíl VŠ vzdělaných ve věku 25 - 64 let a míra rozvodovosti. Míra urbanizace svědčí především o sídelním rozložení obyvatelstva. Vyšší míra poukazuje na průmyslovější/západní kraj a nižší míra naopak indikuje spíše na agrární/východní charakter kraje. Celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva představuje důležitý ukazatel o přirozeném a migračním přírůstku. Kombinuje v sobě vícero ukazatelů jako např. natalitu, mortalitu či zmíněnou migraci. Hodnocení je totožné s mírou urbanizace, tudíž vyšší hodnoty predikují vyspělejší/západní kraj a naopak. Podíl VŠ vzdělaných ve věku 25 - 64 let vypovídá zejména o hospodářské vyspělosti kraje z toho důvodu, že se dané obyvatelstvo většinou koncentruje do oblastí poskytující velké množství pracovních nabídek s adekvátním mzdovým ohodnocením. Vyšší podíl ukazatele indikuje na vyspělejší/západní kraj a nižší poté na zaostalejší/východní.

Míra rozvodovosti poukazuje v jistém směru na sociální situaci v kraji. Ve vyspělých krajích se míra pohybuje v nadprůměrných hodnotách, protože se daná populace spíše zaměřuje na kariérní růst a manželský život odsouvá na vedlejší kolej. Určitou roli zde také představuje moderní způsob života typický pro západní státy. V zaostalejších regionech dochází naopak k nižší rozvodovosti z toho důvodu, že se v těchto krajích více ctí hodnotová tradice a udržuje vyšší míra religiozity. Vyšší hodnoty úhrnné rozvodovosti tudíž poukazují na vyspělejší/západní kraj a obráceně.

Ostatní aspekty v sobě ukrývají určitý potenciál potvrdit či případně vyvrátit výsledky z ekonomické a sociální skupiny indikátorů. První indikátor představuje míra religiozity, která vypovídá o podílu věřících osob. Její vyšší míra indikuje na zaostalejší/východní region. Nižší pak naopak na vyspělejší/západní kraj. Druhý jmenovaný ukazatel ztělesňuje podíl platných odevzdaných hlasů pro vítěznou politickou stranu (SMER-SD) ve volbách do Národní rady Slovenska v roce 2012. SMER-SD se reprezentuje svými názory jako strana konzervativní či levicově smýšlející. Usiluje hlavně o sociální jistoty důležité pro sociálně slabé obyvatelstvo a důchodce. Vyšší podíl odevzdaných hlasů pro politickou stranu SMER-SD tak indikuje na zaostalejší/východní kraj, nižší pak na vyspělý/západní kraj. Pro každý sledovaný ukazatel je zpracován samostatný mapový výstup poskytující čtenáři snadnější orientaci v dílčích výsledcích a současně profilující eventuální regionální diferenciaci mezi sledovanými kraji. Následné určování jednotlivých intervalů při tvorbě mapových výstupů probíhalo zejména na základě dobré demonstrace případné územní difference.

Tabulka 2: Řazení jednotlivých ukazatelů podle jejich hodnot k Západu a Východu.

Indikátor/hodnota	Vyšší (1-4)	Nižší (5-8)
HDP na obyvatele	Západ	Východ
Průměrná hrubá mzda		
Podíl osob zaměstnaných v terciéru		
Míra urbanizace		
Celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva		
Míra rozvodovosti		
Podíl osob s VŠ vzděláním		
Výsledky parlamentních voleb		
Míra nezaměstnanosti	Východ	Západ
Míra religiozity		

zdroj: vlastní zpracování.

3. 3 Zpracování dat a faktorová analýza

Postup práce spočíval v několika jednotlivých fázích. Úvodní kapitola zahrnuje cíle práce a stanovené hypotézy, které se potvrdí nebo vyvrátí v závěrečné kapitole. Prvotní bod spočíval v prostudování odborné literatury zabývající se sledovanou problematikou. Dále došlo k vymezení vhodných územních jednotek a sledovaných ukazatelů. Na jejich základě se bude posuzovat územní polarita a míra intenzity. Jádro celé práce však představuje analytická část aplikující získané informace ze studia literatury a statistických zdrojů. Současně dochází k nastínění eventuálních kauzalit způsobující případné regionální disparity. Přestože je výzkum sociálně-ekonomických nerovností jedním z častých témat geografického výzkumu, neexistuje jednotný metodologický přístup k měření a kvantifikaci sociálně prostorové diferenciace uvnitř států. K analýze regionálních rozdílů lze například využít statistické míry variability měřící absolutní či relativní míru nerovnoměrnosti, specificky pak například Giniho koeficient koncentrace nebo rozklad Theilova indexu (Nosek, Netrdová 2009, cit. v Novák, Netrdová 2011, s. 723). Všechny tyto míry jsou zaměřeny na kvantifikaci absolutní velikosti rozdílů mezi sledovanými jednotkami a případně posouzení relativních rozdílů mezi předem vymezenými územními celky (Nosek, Netrdová 2009, cit. v Novák, Netrdová 2011, s. 723). Cílem výzkumu sociálně-ekonomických diferenciací uvnitř států by však neměla být pouze kvantifikace rozdílů mezi jednotlivými územními celky.

Za účelem popsání sociálně prostorové diferenciace jsou v geografii tradičně používány metody vícenásobné statistické analýzy, zejména metody ze skupiny faktorové a shlukové analýzy (Novák, Netrdová 2011, s. 723). Faktorová analýza patří do skupiny tzv. vícerozměrných statistických metod. Byla původně vyvinuta v prostředí psychologie za účelem redukce velkého množství proměnných na menší počet tzv. faktorů, dimenzí či komponent. V geografii se využívá od poloviny 60. let, mj. v rámci výzkumu vnitřní socioekonomické struktury měst. Na rozdíl od často používané analýzy sociálních oblastí jde o tzv. induktivní metodu vycházející z rozsáhlého původního souboru dat (Mulíček, 2008). Metoda se tedy snaží o identifikaci a redukci velkého množství vstupních charakteristik (proměnných), které spolu navzájem korelují a to za účelem jejich nahrazení souborem s menším počtem tzv. faktorů. Tato redukce se provádí tak, aby nedošlo k žádné větší ztrátě informace a aby bylo dosaženo větší přehlednosti (Hrabovská, 2010). Tedy, jak tvrdí Heřmanová (1991): „Faktorová analýza člení celkový rozptyl na společné a jedinečné faktory, přičemž ignoruje pro specifičnost tu proměnnou, která není významněji korelovaná s žádnou jinou a dále tento typ analýzy připisuje určitou část variability chybovému faktoru.“ (Heřmanová 1991, cit. v Hrabovská 2010, s. 9).

Pro nabytí exaktnosti neboli přesnosti práce a na základě výše popsaného dochází pro sledování územní polariry k využití metody faktorové analýzy reprezentující hlavní a samostatné jádro práce. Dochází tedy k jejímu vypracování ve dvou různých provedeních. Analyzování prostorové polariry mezi stanovenými územními jednotkami Slovenska (kraji) je založeno na použití některých kvantitativních metod jako například mediánu.

Brázdil (1995) uvádí, že medián lze stanovit z řady uspořádaných hodnot anebo jej vypočítat z rozložení četností. Má-li řada seřazená v neklesajícím pořadí rozsah n a je-li n liché číslo, pak medián je ta hodnota z řady, která má pořadové číslo -

$$m = \frac{n + 1}{2}$$

Je-li n sudé číslo, pak je medián ta hodnota, jejíž velikost stanovíme jako průměr mezi hodnotami připadajícími na hodnoty s pořadovými čísly -

$$m = \frac{n}{2} + \frac{n}{2} + 1$$

U mediánu nedochází k ovlivnění extrémními hodnotami a tím pádem představuje vhodnější kvantitativní metodu než aritmetický průměr. Extrémní hodnoty se dají předvídat u většiny sledovaných ukazatelů u Bratislavského kraje jakožto nejvyspělejšího centra. V práci je postup parciálně modifikován pomocí druhého způsobu faktorové analýzy popsaným v další části. Před jejím samostatným vypracováním dochází ke stanovení váhy (důležitosti) významu jednotlivých kategorií indikátorů působící na konečný výsledek kraje. S ohledem na téma práce reprezentují vyšší váhu (důležitost) ekonomické a sociální aspekty před ostatními. Souborný index zmíněných kategorií se násobí stanovenými vahami důležitostí přiřazených jednotlivým skupinám. Socioekonomické indikátory představují pro sledování územní polariry významnější ukazatele a ve výsledcích jsou proto zdvojnásobeny. Jejich vyšší význam (důležitost) se tudíž později promítá také do výsledného gradientu jednotlivých krajů. V první variantě faktorové analýzy dochází k aplikaci pořadníkové metody. Jednotlivé indikátory jsou uspořádány za sledované územní jednotky (kraje) od nejzápadnějších hodnot (od 1 do 4 - vyspělé) do nejvýchodnějších (od 5 do 8 - zaostalejší). Další postup spočívá ve výpočtu 3 souborných indexů pro ekonomickou, sociální a ostatní kategorii ukazatelů. Zmíněný index se vypočítá na základě součtu pořadí všech ukazatelů pro danou skupinu a poté je vydělen počtem indikátorů v dané kategorii. Stejný postup je tudíž u všech kategorií - jen dochází ke změně v počtu ukazatelů.

Příklad výpočtu ekonomického souborného indexu dle vzorce:

$$\text{ekonomický index} = \frac{n_1 + n_2 + n_3 + n_4}{4}$$

Po získání souborných indexů pro jednotlivé skupiny ukazatelů dochází k vypočtení celkového indexu ve stanoveném poměru 2 : 2 : 1 a zároveň odpovídajícího vymezeným vahám důležitosti (ekonomický:sociální:ostatní). Zjištěné hodnoty dílčích indexů se pak vynásobily určenými vahami důležitosti a jejich součet vydělen pěti. Dělitel odpovídá součtu dílčím vahám důležitosti. Vzorec zjednodušeného výpočtu celkového indexu lze matematicky vyjádřit:

$$\text{celkový index} = \frac{2 * i_{eko.} + 2 * i_{soc.} + i_{ost.}}{5}$$

Přičemž i označuje dílčí hodnotu indexu jednotlivých skupin indikátorů. Komplexní pořadí sledovaných krajů odpovídá vyhodnocení finálních hodnot celkového indexu dle jeho pořadí ve výsledné tabulce. Na základě takto zjištěných výsledků dochází k vypracování samotné analytické části tvořící samostatnou podkapitulu práce. Druhá část faktorové analýzy je založena na použití metody odchylek (v procentech) od mediánu. Jeho definice a výpočet figuruje již výše v textu. Hodnota mediánu označuje index 100. Jednotlivé kraje dosahují hodnot pohybujících se nad nebo pod indexem 100. Hodnoty nad 100 jsou klasifikovány jako západní a pod 100 pak jako východní. Například ale indikátor míry nezaměstnanosti představuje hodnocení zcela opačné. Podkapitola výběr ukazatelů (3.2) následně obsahuje interpretaci řazení zjištěných čísel - neboli jinak řečeno jaké hodnoty se považují za západní a východní. Vzorec pro výpočet samotného mediánu má následující podobu:

$$m = \frac{n}{0,01 * M}$$

Přičemž n reprezentuje danou hodnotu pro sledovaný region a M označuje medián. Pro výpočet procentuální odchylky představuje důležitou roli využití 1 % hodnoty mediánu a tím pádem dochází k násobení číslem 0,01. Následující postup plně koresponduje s již výše popsanou pořadníkovou metodou. Nejprve se jednotlivé odchylky v rámci sledované skupiny sečtou a poté vydělí počtem indikátorů v dané kategorii. Vzniká souborný index pro dílčí skupiny ukazatelů. Finální krok ztělesňuje výpočet celkové indexu pro jednotlivé kraje popsaný také v první části faktorové analýzy. Pro snadnou orientaci je vždy na konci části vytvořena tabulka seřazující sledované kraje dle dosažených výsledků.

Po analytické části poté přichází syntéza a kategorizace indikátorů podle zjištěné míry signifikace z pohledu územní polarity. Pro dobrou přehlednost ve výsledcích budou stanoveny tři dílčí kategorie - vysoká polarita, střední polarita (vykazující ještě dostatečně průkazné hodnoty pro přiřazení k Západu či Východu) a nízká polarita (ukazatelé nemají žádnou vypovídající hodnotu). Dělení do popsaných skupin odpovídá dosaženým výsledkům z faktorové analýzy, zejména pak její druhé variantě (odchylky jednotlivých ukazatelů). Druhá část obsahuje interpretaci a zhodnocení z hlediska detekované územní polarity. Jedná se o nalezení případného gradientu v převládajícím západovýchodním, severojižním či jiném směru jestliže k polarizaci sledovaného území vůbec dochází. Finální výsledky reprezentuje mapový výstup rozdělující stát na dvě polovičky v tom případě, že to výsledky umožňují.

4. Slovensko v evropském a historickém kontextu

Pro dobrou orientaci ve sledované problematice je nutné správné pochopení významu a postavení Slovenska v průběhu nejen historie ale rovněž též v kontextu celé Evropy. Další bod práce tudíž představuje detekce regionálních disparit ve vybraných socioekonomických ukazatelích. Což ostatně také souvisí s nalezením eventuálních kauzalit a jejich etablováním do širšího historického a evropského kontextu. Jádro této kapitoly reprezentuje poukázání na obecné disparity mezi dílčími státy Evropy s ohledem na jejich postavení vůči vyspělému Západu a zaostávajícímu Východu. Slovensko svojí geografickou polohou leží na pomyslné hranici oddělující v jistém smyslu západní Evropu od východní neboli hospodářsky vyspělý Západ od zaostávajícího Východu. Z toho důvodu mají sledované územní jednotky relativně vysoký potenciál profilovat jisté regionální disparity ve vybraných geografických ukazatelích. S ohledem na zkušenost s dobou socialismu se Slovensko zabrdilo ve svém vývoji (cca o 20 až 30 let) společně s většinou států střední Evropy (vyjma SRN či Rakouska). Největší následky utrpěl hospodářský sektor orientující se za éry totality na těžký a navazující zpracovatelský průmysl. Na základě toho docházelo k postupnému prohlubování regionální diferenciaci na Slovensku. Územní disparity mají pravděpodobně nejvýznamnější potenciál se projevit při sledování hospodářských indikátorů jako např. hrubý domácí produkt (HDP) a míra nezaměstnanosti. Faktor geografické polohy představuje důležitý aspekt podporující vstupní hypotézu, která předpokládá určité regionální rozdíly uvnitř sledovaného státu. Souvisí to také zároveň s hospodářskou vyspělostí sousedních států.

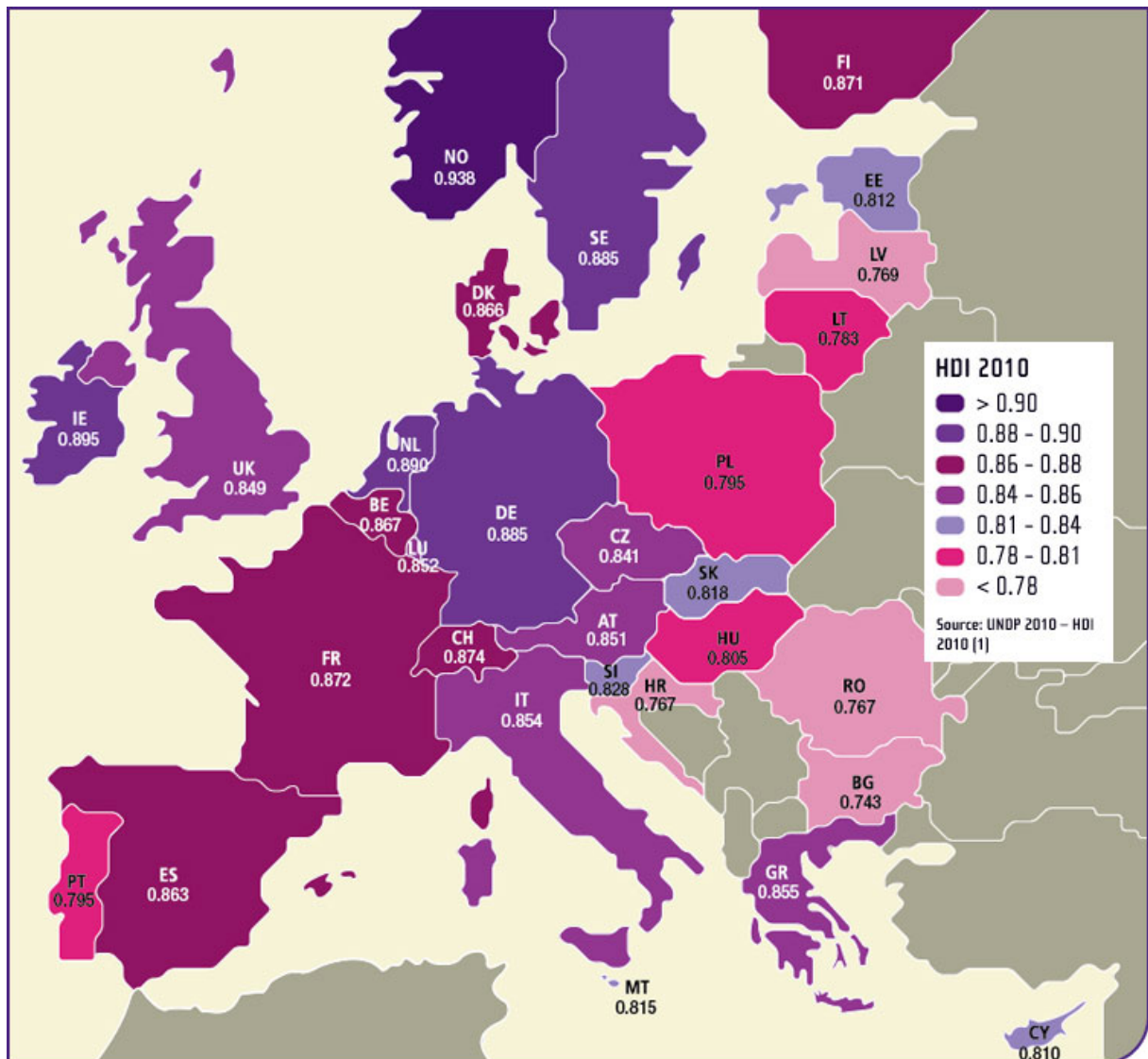
4. 1 Socioekonomická diferenciaci a její západovýchodní gradient v evropském prostoru

Tato podkapitola se snaží podat stručný obraz možných disparit v Evropě podílející se na vzniku územní diferenciaci se západovýchodním gradientem. Lze tudíž např. interpretovat, že během historie postupně docházelo k vyprofilování (někdy i k ostrému) Evropy na vyspělý Západ a zaostávající Východ. Rozdíly mezi nimi lze sledovat na množství různých ukazatelů jako např. dopravní infrastruktury, v kvalitě lidského života nebo také v náboženské otázce. Slovensko se dá říci, že zaujímá relativně dobrou geografickou polohu s ohledem na kvalitní dopravní dostupnost do Rakouska, České republiky, Polska či Maďarska. Mezi hlavní tepny patří dálnice s označením D4 a rychlostní silnice R2, R6 a R4. Obecně lze očekávat, že dopravní síť bude hustší v západních krajích s ohledem na relativní blízkost k vyspělým sousedním státům - Rakouska a České republiky.

Do jisté míry to také potvrzuje přítomnost největšího slovenského mezinárodního letiště, které se nachází právě v Bratislavě. Důležitý faktor představuje též georeliéf vytvářející vhodné podmínky pro zemědělství. Ve střední části se rozpínají Západní Karpaty, které jsou při své severní hranici ohraničeny Středními Karpaty. Ty se skládají z Malých a Vysokých Tater, ve kterých leží i nejvyšší vrchol Slovenska - Gerlachovský štít dosahující výšky 2655 m n. m. Nížinaté oblasti se rozkládají převážně při jižní hranici s Maďarskem. Nejúrodnější oblasti jsou poté Podunajská a Východoslovenská nížina. Zemědělská půda zaujímá přes 32 % rozlohy státu. Slovenskem současně protéká významný evropský tok Dunaj představující důležitou dopravní osu spojující např. Německo, Rakousko, Slovensko, Maďarsko a jiné státy. V zemědělské produkci převažuje živočišná výroba nad rostlinnou.

Pohled na mezinárodní index kvality lidského rozvoje (HDI), který se skládá z různých ukazatelů socioekonomického charakteru - HDP, naděje na dožití a míra gramotnosti je dobře patrné, že nejvyšší hodnoty profilují hospodářsky vyspělé státy Evropy. Na základě zjištěné hodnoty jsou státy poté postupně klasifikovány podle úrovně HDI do čtyř výkonnostních kategorií - velmi vysoká, vysoká, střední a nízká. Slovensko se pohybuje na pozicích za Německem, Rakouskem, Slovinskem a ČR. Nicméně v posledních letech dochází k intenzivnímu stahování posledních dvou jmenovaných a to především díky silnému hospodářskému růstu. Všechny střeoevropské státy se poté umísťují v kategorii velmi vysokého HDI. Nejvyšší hodnoty v celé Evropě profiluje Norsko, následované Nizozemskem, Německem a Švýcarskem, tedy státy rozvinutého Západu. Zároveň se jedná o jedny z nejvíce hospodářsky vyspělých států na celém světě. Nejnižší hodnoty HDI na evropském kontinentu poté produkuje ekonomicky zaostalé Moldavsko (0,660). Nízkou úroveň kvality lidského života vykazují současně také státy typu Albánie, Arménie a Makedonie. Všechny lze označit za součást hospodářsky zaostávajícího Východu.

Obrázek 2: Index kvality lidského života v Evropské unii (2010).

zdroj: <http://www.atlas.adp.com/background/development-indicators#>

Na základě objektivnosti konečných výsledků práce se přistoupilo k výběru takových indikátorů, které mají potenciál prokázat potenciální regionální disparity. Podle jejich povahy se člení do tří samostatných skupin a to na ekonomickou, sociální a specifickou třídu ostatní. Ta zahrnuje ukazatele kulturního a také politického charakteru, kteří se nejvíce prosadili v době studené války navazující na události po konci 2. světové války. V tomto období dochází k formování bipolárního vnímání nejen Evropy ale rovněž celého světa. Souvisí to se zrodem dvou světových mocností - na jedné straně to jsou Spojené státy (USA) a na té druhé pak Sovětský svaz (SSSR). Západní Evropa v čele s Francií, VB a SRN se stává důležitým spojencem prvně jmenovaného (USA) proti SSSR.

Státy středoevropského prostoru se proti své vůli dostávají do sféry vlivu Sovětského vlivu a společně vytvářejí tzv. východní blok. Lidská práva a svobody se dodržují jen a pouze v kapitalistickém a demokratickém Západě. Východ je v oné době synonymem pro vládu jediné povolené politické strany, kterou zpravidla představovala místní komunistická strana. V případě jiného názoru, než který byl v souladu s přesvědčením vládnoucí politické elity, hrozila dotyčnému perzekuce nebo také vězení. Vytvářejí se vážné hospodářské propasti ve srovnání mezi hospodářsky vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Centrálně plánované hospodářství prosazované ve státech Sovětského svazu a spojená nevole etablovat nové průmyslové technologie a inovace ze Západu směřují ke ztrátě konkurenceschopnosti. Největší pokles je zaznamenán v průběhu 80. a 90. let 20. století.

Územní diferenciaci se rovněž projevuje také v náboženské otázce. Zjednodušeně se dá interpretovat, že státy ležící v západní Evropě (+ USA) preferují římskokatolické vyznání oproti převládajícímu pravoslaví ve východní části Evropy. Rozdělení křesťanské víry na dvě větve se datuje do roku 1054, ve kterém dochází k tzv. Velkému schizmatu. Další závažný problém pro církve přichází v období raného novověku, protože dochází ke vzniku různých protestantských konfesí typu kalvinismu ve Švýcarsku nebo luteránství v Německu. Za hlavní osobnosti prosazující protestantismus se považují J. Kalvín a M. Luther jakožto zakladatelé a současně nejvýznamnější představitelé zmíněných konfesí.

Při bližším pohledu na sociální aspekty lze vidět, že jižní a východní Evropa představuje více konzervativní prostor založený na tradičních neboli rodinných hodnotách (Hajnal 1983, in: Nováček 2012). Střední Evropa představuje prostor prolínání katolicismu na straně jedné a protestantismu na straně druhé. Protestantství se prosazuje v tradičních oblastech typu Německa, Anglie a Švýcarsko. Vyjma popsaných států reprezentuje západní Evropu katolicismus. Za katolické státy střední Evropy se považuje tradičně především Polsko jakožto jeden z nejvíce věřících států na celém světě. Následují Rakousko společně se sledovaným Slovenskem. V současnosti dochází k intenzifikaci migračních proudů směrem do Evropy (Turecko), což vede k postupnému zvyšování podílu orientálních náboženských směrů typu islámu či buddhismu.

4. 2. Historický kontext

Počátky osídlování současného Slovenska se datují ke konci 4. století, ve kterém docházelo postupně k zániku slávy starověkého Říma. Zároveň je toto období spojeno s tzv. velkým stěhováním národů. Příchod prvních slovanských kmenů na slovenské území byl někdy během 5. století. Původní oblasti jejich osídlení se rozkládali v ústí řek Dněpr a Visla a pro svoji cestu zvolily mnohé karpatské průsmyky. Za první centralizovaný a organizovaný státní útvar se považuje Sámova říše. V jejím čele stál slavný francký kupec jménem Sámo. Po jejím rozpadu se slovanské kmeny dostaly po několik desetiletí pod nadvládu nepřátelých Avarů. Velkomoravská říše představovala v tehdejší době jeden z nejvyspělejších útvarů ve střední Evropě. Její vznik se datuje k roku 833 a rozkládala se území dnešní Moravy a Nitry. Později první panovník Uher Štěpán I. připojil Slovensko k uherskému území. Počátkem 12. století se objevují první zmínky a informace o Uherském království. Velké nebezpečí spočívalo pro Uhry především ze strany výbojných tatarských kmenů, kteří se v letech 1240 - 1242 dostali až na jeho území a kompletně ho vyplnili.

Po vymření rodu Arpádovců a epizodnímu působení Václava III. se dostává na trůn Karel Robert z Anjou. Jeho nástup přinesl nevídaný hospodářský růst a stabilitu. Slovensko se stává jednou z nejvíce urbanizovaných částí celého Uherska. Do historie se tučným písmem zapsala okupace Uherského království Osmanskou říší, která trvala cca 175 let. Přítomnost osmanské armády předznamenala dlouhodobý úpadek Uher. Hlavně ve srovnání s dynamicky rozvíjejícími se západními regiony Evropy. Po mocenských zápasech mezi vévodou J. Zápolským, kterému patřilo území dnešního Sedmihradska, a Ferdinandem I. Habsburským se Bratislava stala hlavním městem Uher pod vládou druhého jmenovaného.

Sídlo habsburského rodu však bylo situováno ve Vídni, což představovalo důležitý faktor pro pozdější vývoj Uherska. Velký problém spočíval také v náboženské otázce, protože se začal v oné době šířit na evropském kontinentu protestantismus. To vyvolalo silnou reakci Habsburků a to rekatolizaci těch oblastí, ve kterých hrozilo nebezpečí uchycení zmíněného protestantismu. Uherské království stále zůstávalo ve válečném stavu s Osmanskou říší oficiálně až do roku 1699. Po nástupu Marie Terezie a jejího syna Josefa II. na panovnický trůn nastávají v Rakousku-Uhersku důležité reformy. V roce 1783 se přesouvá hlavní středisko Uher zpět do Budína a nastávají počátky násilné maďarizace slovenského obyvatelstva zejména na jihovýchodní hranici. Po Rakousko-Uherském vyrovnání v roce 1868 je přistoupeno k likvidaci škol vyučujících ve slovenském jazyce.

Poté byl zahájen postupný přechod na jediný povolený vyučovací jazyk - maďarštinu. Začátkem 20. století je kvůli zdrcující maďarizaci Slovensko dále v neustále se prohlubující krizi. S počátkem první světové války se začínají objevovat první myšlenky na společný stát Čechů a Slováků. Mezi největší iniciátory tohoto spojení patřil na české straně T. G. Masaryk, Edvard Beneš a na straně slovenské pak M. R. Štefánik. Po spojení domácího a zahraničního odboje prezentuje společné myšlenky T. G. Masaryk na tzv. Pittsburské dohodě. Československý stát vzniká oficiálně dne 28. října 1918. Důležitou otázkou pro Slovensko představovalo vymezení jižní státní hranice s Maďarskem.

Významným mezníkem v československých vztazích je Slovenská autonomie, která byla vyhlášena po Mnichovské dohodě. Slovensko je podpisem přinuceno přijmout tzv. Vídeňskou arbitráž. Její výsledek představuje podstoupení slovenských jižních oblastí s převahou slovenského obyvatelstva Maďarsku. Slovensko přichází o druhé největší město - Košice. Po nátlaku Třetí říši dochází k vyhlášení samostatnosti (14. 3. 1939) a musí opět podstoupit další oblasti maďarské straně. Rostoucí nespokojenost s válkou předznamenává vypuknutí Slovenského národního povstání v roce 1944. V zárodku je potlačeno ze strany nacistického Německa. Začínají se opět prosazovat myšlenky na obnovené Československo avšak s vyšší mírou autonomie. Začátkem května 1945 je celé Slovensko osvobozeno Rudou armádou. Dne 5. 4. 1945 byl schválen dočasnou vládou tzv. Košický vládní program.

Podkarpatská Rus připadla po konci 2. světové války se souhlasem ČSR Sovětskému svazu. Jediné Československo z vítězných států přišlo o část svého předválečného území. Hranice se jinak obnovily do původní podoby před podepsáním Mnichovské dohody. Společně s Vídeňskou arbitráží byla anulována. Po 2. světové válce se na českém území začíná postupně prosazovat Komunistická strana a ta zavádí centralistický model řízení státu. Ve volbách konajících se v roce 1946 dostává v Česku nejvíce hlasů Komunistická strana Československa (KSČ) a na Slovensku poté Demokratická strana. Svým vítězstvím získávají komunisté zásadní nadpoloviční počet hlasů v Národním shromáždění. Situace se postupně drasticky komplikuje v neprospěch demokratických politických stran. V roce 1948 přichází státní převrat organizovaný KSČ. Při budování socialistické beztřídní společnosti je tvrdě potlačeno jakékoliv národní sebeurčení a neotřesitelnou pozici následně obsazuje socialistická diktatura proletariátu. Zároveň nedochází k zrovnoprávnění Slovenska ve společném státu, protože dochází ke koncentraci ústřední moci do Prahy. Jediným povoleným politickým uskupením je Národní fronta skládající se z KSČ, Sociální demokracie a Československé strany lidové.

V roce 1949 přichází do popředí kolektivizace spojená s odebráním půdy zemědělcům a jejím následným začleňováním do jednotných zemědělských družstev (JZD). V roce 1960 se mění název státu na Československou socialistickou republiku (ČSSR). K uvolnění napjatých politických a společenských vztahů pomohlo zvolení A. Dubčeka za prvního tajemníka KSČ v roce 1968. S tím souvisí počátky tzv. Pražského jara, které mělo přinést potřebné hospodářské reformy v ČSSR. To se však nesetkává s pochopením u politických elit SSSR a z jejich strany je přistoupeno k vyslání spojeneckých vojsk tzv. Varšavské smlouvy. Po společném jednání nejvyšších komunistických představitelů v Moskvě se nastoluje v ČSSR proces normalizace a do vedení jsou dosazováni lidé věrně oddáni socialistické myšlence. V 80. letech sílí nespokojené tendence se špatnou politickou situací v ČSSR a tím dochází k jednotlivým povstáním a demonstracím. Vyvrcholení nespokojenosti přichází v roce 1989 s protestem studentů Vysokých škol, zejména v Bratislavě. Dochází k tzv. sametové revoluci znamenající rozpad SSSR v roce 1991.

První demokratické volby po pádu socialistického režimu vyhrává na Slovensku politické uskupení Veřejnost proti násilí. Sporné otázky o pokračujícím česko-slovenském soužití vytvářejí myšlenky na společné odtržení. Ty prosazují především představitelé nejsilnějších politických stran (ODS, HZDS), které se společně v roce 1992 domlouvají na rozpadu Československa. Většina tehdejšího obyvatelstva ČSR si však rozpad nepřála a spíše se přikláněla k vyšší autonomii Slovenska. Dne 1. ledna 1993 vznikají dva nové samostatné státy - Česká a Slovenská republika. Po letech vlády V. Mečiara reprezentujícího se svými nacionalistickými myšlenkami se postupně Slovensko dostává do hlubší a hlubší mezinárodní izolace. Změna nastala až v roce 1998, kdy ve volbách do Národního rady Slovenska zvítězila nově vzniklá politická strana - Demokratická koalice spojující dosud všechny opoziční strany. Pod vedením M. Dzurindy se Slovensku postupně daří dohnat hospodářský náskok ostatních postsovětských států. V roce 2004 Slovensko vstupuje společně např. s Českou republikou do Evropské unie a současně se stává členem Severoatlantické aliance. V roce 2007 následně podepisuje tzv. Schengenskou úmluvu, která zajišťuje volný pohyb osob mezi členskými zeměmi. Díky splnění přísných Maastrichtských kritérií přijímá od 1. 1. 2009 Slovenská republika společnou evropskou měnu - Euro a to jako 16. členská země EU.

5. Analýza socioekonomické diferenciacie krajů Slovenska a detekce prvků územní polarity

Hlavní cíl této stěžejní kapitoly práce představuje analyzování jednotlivých kategorií indikátorů na základě předem stanovených požadavků a jejich následné vyhodnocení pomocí vybraných statistických či kvantitativních metod (viz. kapitola 3). Dochází také k vymezení míry jejich signifikance a představení důležitých determinantů způsobujících případné územní disparity na Slovensku. Podle jejich původu se dají klasifikovat na více typů - historické, fyzicko-geografické, socioekonomické a další. Zhodnocení různých faktorů působících na současný stav probíhá podle stanoveného postupu a na základě toho dochází k rozdělení ukazatelů do tří dílčích skupin podle povahy na ekonomickou, sociální a ostatní.

5. 1 Ekonomické ukazatele

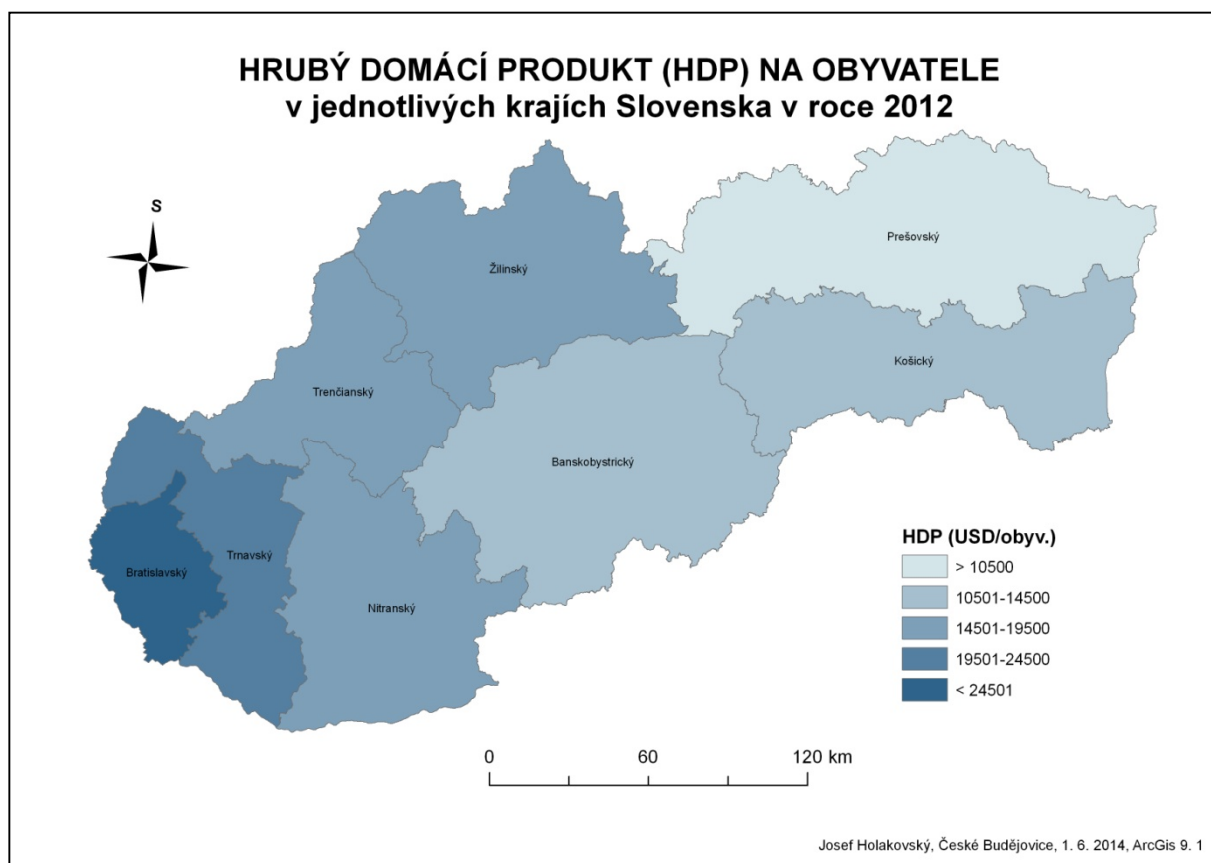
Indikátory hospodářské (ekonomické) vyspělosti se v problematice vymezení duality či územní polarity začínají prosazovat především v období středověku na úkor ukazatelů kulturní a etnické povahy. Dochází ke vzrůstající pozici obchodu a jeho centrum se koncentruje do pobřeží Atlantického oceánu. Souvisí to s postupným úpadkem jižní Evropy jakožto jádra celé Evropy a také se zámořskými objevy. Do role nejvyspělejších států se dostávají státy jako Nizozemsko, Belgie, Velká Británie nebo také Francie. Stále posilující úlohu potvrzuje také zrod průmyslové revoluce na jejich území (především Britských ostrovů), odkud dochází k jejímu šíření především do východních oblastí Evropy avšak s již značným fázovým zpožděním. I dnes představují ekonomické jádro celého kontinentu a pro nejvyspělejší části se využívá pojem tzv. *modrý banán*“.

Tabulka 2: Sledované ekonomické ukazatele za jednotlivé kraje Slovenska

Kraj/ukazatel	HDP na obyvatele (USD)	Průměrná hrubá nominální mzda (v eurech)	Míra nezaměstnanosti (v %)	Zaměstnanost v terciéru (v %)
Bratislavský	43 063	1 124	5,72	82,6
Trnavský	20 078	815	8,88	52,4
Trenčianský	15 823	774	9,95	44,7
Nitranský	14 841	753	17,9	58,1
Žilinský	15 826	801	11,9	59,9
Banskobystrický	13 215	756	20,9	60,7
Prešovský	10 104	697	18,9	60,1
Košický	14 109	848	20,8	67,5
SR	17 865	853	13,6	60,8

zdroj: SSÚ 2012, vlastní zpracování.

Mapa č. 1:

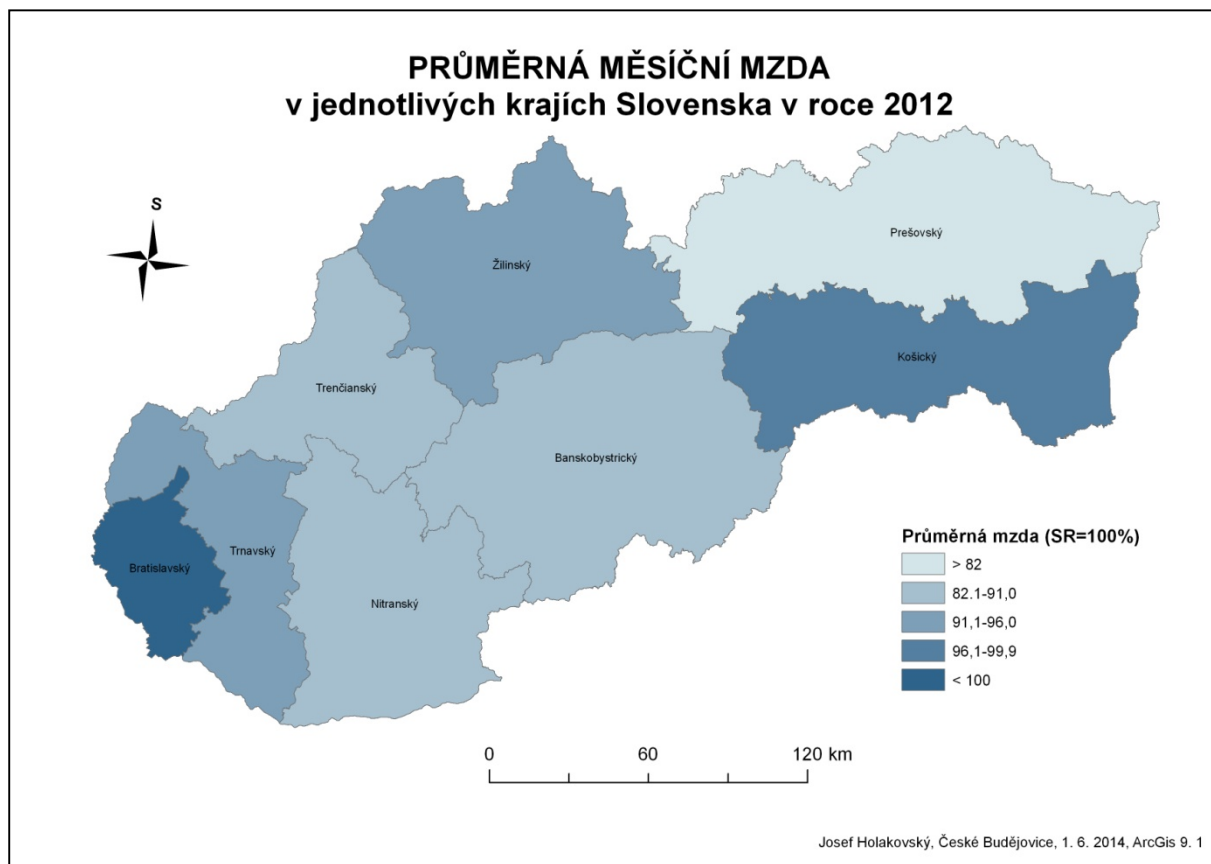

zdroj dat: SSÚ 2012.

Hrubý domácí produkt na obyvatele (HDP) představuje jeden z nejdůležitějších indikátorů srovnávající hospodářskou vyspělost, konkurenceschopnost sledovaných územních jednotek a životní úroveň obyvatelstva v nich. Bratislavský kraj dosáhl ve srovnání s ostatními kraji jednoznačně nejvyšší hodnoty a potvrzuje svoji dominantní hospodářskou vyspělost. Souvisí to s výhodnou polohou v rámci Slovenska a také Evropské unie (EU). Krajem prochází 2 významné evropské rozvojové osy. První z nich od Berlína - Prahu - Brno - Bratislavu do Budapeště a druhá pak Mnichov - Vídeň - Bratislava - Budapešť. Dále dochází k silné koncentraci zahraničního kapitálu a investic směřujících do moderních odvětví s vyšší přidanou hodnotou (věda, výzkum, IT). Atraktivitu zvyšuje také dobrá dopravní infrastruktura zahrnující všechny druhy dopravy od silniční až po říční a dostatek pracovních míst s odpovídajícím mzdovým ohodnocením. Výše popsané činí z Bratislavského kraje jednoho z nejperspektivnějších a nejrozvinutějších regionů ve srovnání s celou EU. Mezi hospodářsky vyspělé kraje patří podle výsledků také kraj Trnavský, Trenčianský a Žilinský. Jejich pozitiva spočívají v dobrém dopravním napojení na Bratislavský kraj, vyspělém průmyslovém sektoru orientujícím se především na výrobu osobních automobilů (VW - Trnava, KIA - Žilina). Dalšími významnými pozitivy jsou kvalifikovaná pracovní síla a nižší platové podmínky.

Zaostalejší regiony reprezentuje podle výsledků nejlépe Košický kraj. Souvisí to se socialistickou historií, ve které se orientoval především na produkci různých ocelářských a jiných výrobků z odvětví slévárenství. Dále disponuje ve srovnání se zaostávajícími kraji lepší úrovní dopravní obslužnosti (existence mezinárodního letiště) či prosperujícím krajským střediskem - Košicemi. Ostatní kraje se profilují spíše jako oblasti venkovského charakteru, protože se v nich nachází nejvyšší počet zaměstnaných v zemědělství. Což představuje jeden z rozdílů ve srovnání s výše popsáním Košickým krajem. Paradox s předešlým tvrzením ztělesňuje vysoký počet zaměstnaných v terciérním sektoru typický spíše pro hospodářsky vyspělé regiony. Na druhé straně to indikuje na slabé průmyslové odvětví v komparaci se slovenskými severozápadními kraji. Za nedostatky lze označit nízký příliv zahraničních investic, dopravní infrastrukturu či vysokou nezaměstnanost. Při sledování se tudíž projevíly značné regionální disparity s jasně viditelným západovýchodním gradientem. Mezi hlavní determinanty poté patří např. nízký podíl VŠ vzdělaných osob, hustota dopravní sítě nebo slabá bytová výstavba.

Mapa č. 2:

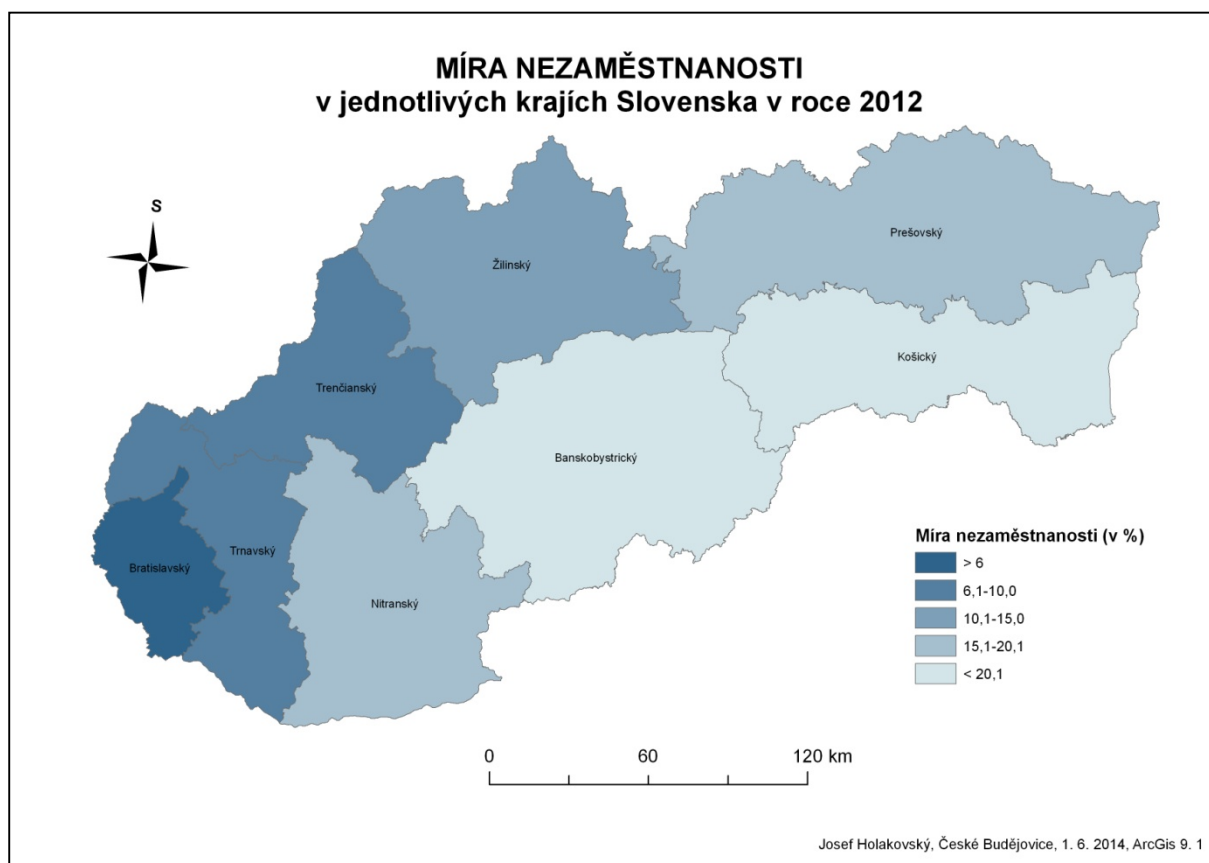

zdroj dat: SSÚ 2012.

Průměrná (měsíční) mzda patří k základním socioekonomickým ukazatelům. Pro potřeby práce se vycházelo z průměrné hrubé nominální měsíční mzdy na zaměstnance evidující SSÚ. Obecně lze říci, že se mzdové nároky zvyšují ve všech krajích s ohledem na jejich hospodářskou vyspělost a naopak. Z toho následně vznikají určité územní disparity mezi sledovanými kraji. Nejvyšší mzdy mají obyvatelé Bratislavského kraje. Průměrný plat se tu pohybuje kolem 1100 € a suverénně si drží odstup od ostatních. Dochází zde ke kopírování výsledků ze sledování HDP. Druhé nejvyšší mzdové ohodnocení profiluje Trnavský kraj a po něm následují jeho severovýchodní sousedé (Trenčianský, Žilinský). Hlavní příčina se skrývá v silném postavení průmyslového odvětví, především pak automobilového. V něm panují jedny z nejvyšších mezd v celém průmyslu.

Na druhé straně nejnižší platy mají lidé v Prešovském kraji poskytujícím průměrný měsíční výdělek pouze 697 €. Souvisí to s vysokým podílem zaměstnaných v zemědělství, ve kterém se pohybuje mzdové ohodnocení ve srovnání s ostatními sektory národního hospodářství na nejnižších příčkách. Další problém spočívá v nedostatečném počtu pracovních míst pro VŠ vzdělané a ti pak odchází za lepšími platovými podmínkami buď na západní Slovensko (Bratislava, Trnava), nebo přímo do ciziny (ČR, Rakousko, Německo). Jistý paradox opět představuje Košický kraj, ve kterém se pohybují mzdy hned za Bratislavským krajem. Souvisí to v komparaci s ostatními jihovýchodními kraji v relativně vyspělém průmyslu (socialismus) a nízkém podílu osob pracujících v zemědělství. Důležitou roli představují Košice jakožto nejvyspělejší středisko východního Slovenska, v nichž se pohybují platy vysoko nad slovenským průměrem. Stejně jako u předešlého ukazatele (HDP) následně dochází k výrazné územní diferenciaci západovýchodního gradientu. Lze tudíž argumentovat, že mzdové ohodnocení se snižuje ve směru od západu k východu. Jedinou výjimku zde představuje Košický kraj.

Mapa č. 3:

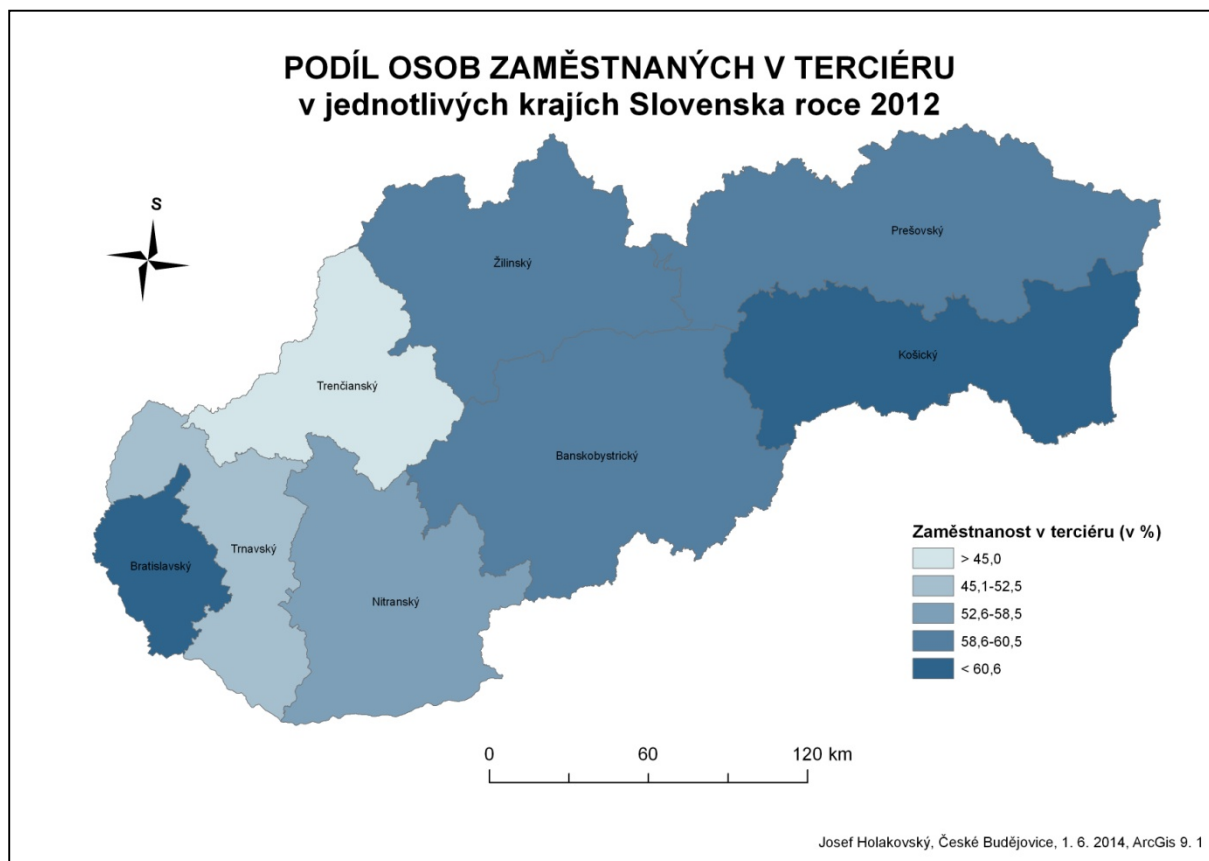
zdroj dat: SSÚ 2012.

Míra nezaměstnanosti reprezentuje s HDP a průměrnou měsíční mzdou nejvhodnější indikátory pro sledování hospodářské vyspělosti vymezených územních jednotek. Současně se též reprezentuje jako ukazatel s výrazným sociálním podtextem. Regiony vykazující nižší míru nezaměstnanosti bývají většinou vyspělejší než ty, které ve srovnání s nimi dosahují vyšších čísel. Nejvyšších hodnot dosahovala míra nezaměstnanosti na Slovensku v letech 1999 – 2000 a od této doby dochází k jejímu postupnému snižování až na současných 14 %.

Nejnižší míru nezaměstnanosti profiluje dlouhodobě Bratislavský kraj s hodnotou pohybující se okolo 5,5 - 6 %. I v době celosvětové hospodářské krize se nezaměstnanost drasticky nezvýšila. Dochází zde k uplatnění osob z širokého spektra oborů a kvalifikací. Míra nezaměstnanosti se tak drží suverénně na nejnižším čísle ve srovnání s ostatními slovenskými kraji. Bývalé státy východního bloku mají většinou nejnižší hodnoty míry nezaměstnanosti v regionech s hlavními městy (Praha, Varšava, Budapešť, Bratislava). To představuje určitý paradox, protože v hospodářsky vyspělých státech západní Evropy většinou dochází ke koncentraci nejvyšší nezaměstnanosti do nejbližšího zázemí největších měst - např. Vídně či Paříže.

Nižší míra nezaměstnanosti se udržuje i v ostatních severozápadních krajích Slovenska - tedy v Trnavském, Trenčianském a Žilinském kraji. Souvisí to pravděpodobně se silným průmyslovým sektorem zaměřeným především na produkci osobních automobilů (VW, KIA, PSA). Jejich závody dohromady se subdodavateli vytvářejí tisíce pracovních míst, a proto představují pro zmíněné kraje jedny z vůbec nejvýznamnějších zaměstnavatelů. Nejvyšší nezaměstnanost mají stabilně Banskobystrický a Košický kraj. Spočívá to patrně v nevhodně nastavené struktuře trhu práce, nedostatečném množství pracovních příležitostí pro osoby s vysokoškolským vzděláním či ve špatných životních podmínkách. Současně postrádají silný průmyslový sektor profilující množství pracovních míst zejména pak v dělnických profesích. Prešovský kraj představuje z pohledu migrace nejztrátovější region, kdy obyvatelé odcházejí za lepšími pracovními podmínkami do vyspělých severozápadních krajů či rovnou do ciziny (Rakouska, České republiky). I zde dochází k jasnému vyprofilování západovýchodní duality Slovenska. Při tvorbě mapového výstupu se po pečlivé úvaze zvolila stejná škála barevných odstínů jako např. u HDP i když hodnoty jsou zcela opačné. Hlavní důvod reprezentuje dobrá srovnatelnost výsledků s ostatními indikátory. Totožný způsob byl využit i u míry religiozity.

Mapa č. 4:

zdroj dat: SSÚ 2012.

Podíl obyvatelstva zaměstnaného v terciéru v jistém směru také vypovídá, jako již výše zmínění ukazatelé, o hospodářské vyspělosti jednotlivých územních jednotek. Vyšší podíl většinou pak profilují ekonomicky rozvinutější kraje. Nižší podíl je charakteristický spíše pro zaostávající regiony, ve kterých dochází především k prosazení průmyslu či zemědělství. Pro sledování územní diferenciacce se jeví jako vhodnější ukazatel podíl pracujících v zemědělství, protože lépe poukazuje na případné regionální disparity. Jeho využití však nebylo možné z toho důvodu, že při výpočtech odchylek od mediánu se vyskytly problémy s extrémními čísly. Dále se jednalo také o dobrou srovnatelnost dat s ostatními bakalářskými pracemi současně vznikajícími na KGE PF JCU.

Nejvyšší podíl osob pracujících v terciéru má Bratislavský kraj jakožto hospodářsky nejvyspělejší centrum celého Slovenska. Zároveň produkuje relativně silný průmyslový sektor zaměřený především na produkci osobních automobilů (VW Bratislava). Neustále pak také dochází k posilování kvartéru (věda, výzkum a inovace) či kvintéru (IT technologie). Specifikum reprezentuje relativně nízký podíl zaměstnanosti v terciéru u vyspělých severozápadních krajů, ve kterých se hodnoty pohybují i za východními regiony. Hlavní příčinu lze pravděpodobně spatřovat v dominantní pozici průmyslového sektoru představující z hlediska krajské zaměstnanosti nejvýznamnějšího zaměstnavatele. Především pak produkce osobních automobilů (PSA Trnava, KIA Žilina) a další subdodavatelské společnosti produkují množství pracovních příležitostí pro široké spektrum potenciálních pracovníků od klasických dělnických profesí až po vrcholové manažerské posty. Ani s ohledem na dobrý potenciál využití cestovního ruchu Vysokých Tater nedochází k nárůstu zaměstnanosti v hotelnictví či pohostinství. Nejlépe popisuje suverénní pozici průmyslu Trnavský kraj, ve kterém dosahuje podílu pracujících v terciéru jen 44,7 %. Nejvyšší zastoupení po Bratislavském kraji pak mají jihovýchodní kraje. Spočívá to zejména v nízkém zastoupení průmyslového sektoru, který je více zastoupen z jihovýchodních krajů jen v Košickém kraji jakožto pozůstatku socialistické éry. Zároveň tyto kraje profilují relativně vysoký podíl zaměstnanosti v priméru ve srovnání se severozápadními regiony. Nejvyšší hodnoty jsou v Nitranském kraji, ve kterém činí něco okolo 15 %.

5. 2 Sociální ukazatelé

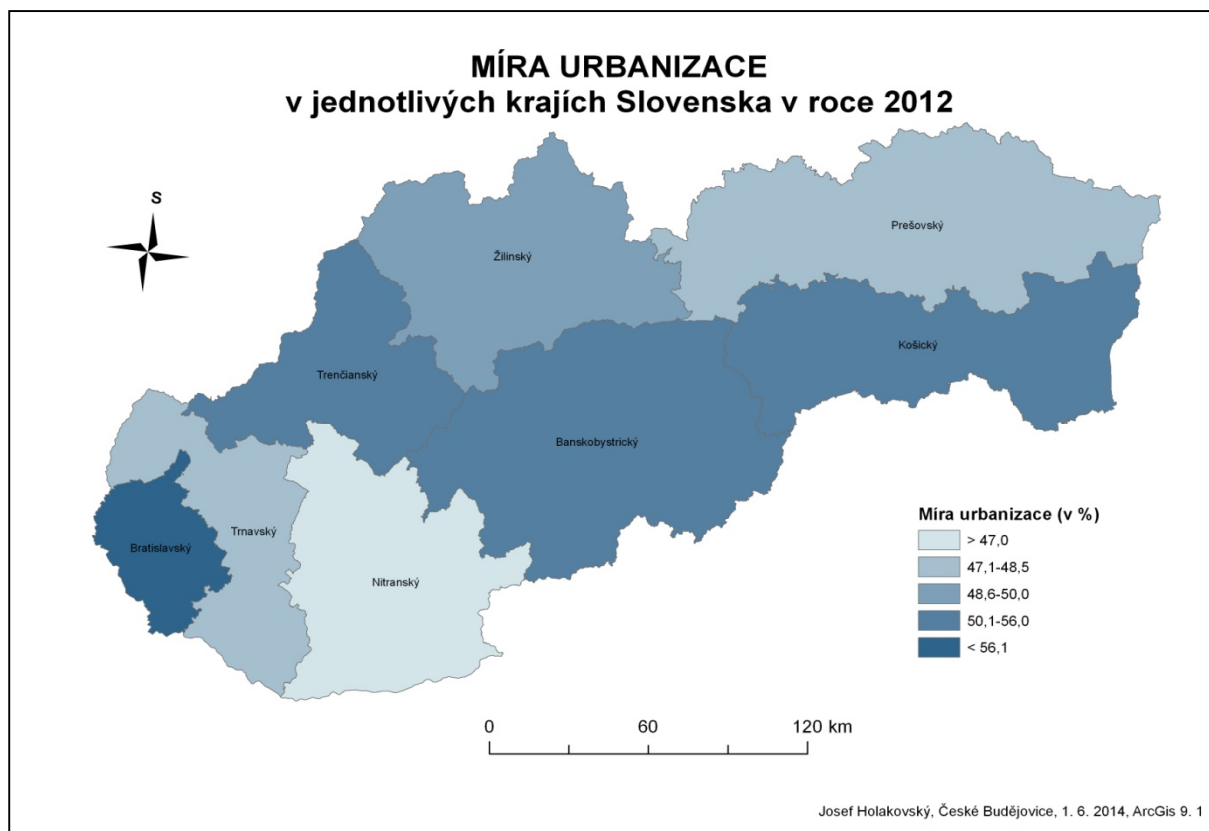
Sociální indikátory demonstrují územní diferenci v rozložení a skladbě obyvatelstva a také ve vybraných demografických charakteristikách. Determinanty způsobující regionální disparity mají různý původ (reliéf, historie jednotlivých územních jednotek). V další části práce dochází k pokusu o jejich odkrytí a následné zdůvodnění. Za vhodné ukazatele pro sledování sociálních aspektů se na základě toho zvolily míra (stupeň) urbanizace, celkový přírůstek obyvatelstva, podíl VŠ vzdělaných ve věku 25 - 64 let a míra rozvodovosti.

Tabulka 3: Sledované sociální ukazatelé za jednotlivé kraje Slovenska

Kraj/ukazatel	Míra urbanizace	Celkový přírůstek/úbytek obyvatel	Míra rozvodovosti (v %)	Podíl VŠ vzdělaných osob (v %)
Bratislavský	81,15	10,08	2,61	23,42
Trnavský	47,67	1,92	2,13	9,47
Trenčianský	56,24	-1,73	1,97	10,26
Nitranský	46,03	-1,69	2,18	9,94
Žilinský	49,39	0,75	1,80	10,59
Banskobystrický	53,31	-2,48	2,19	10,32
Prešovský	48,35	1,93	1,63	9,37
Košický	55,74	1,20	1,86	10,80
SR	54,81	1,20	2,05	11,77

zdroj: SSÚ 2012, vlastní zpracování.

Mapa č. 5:

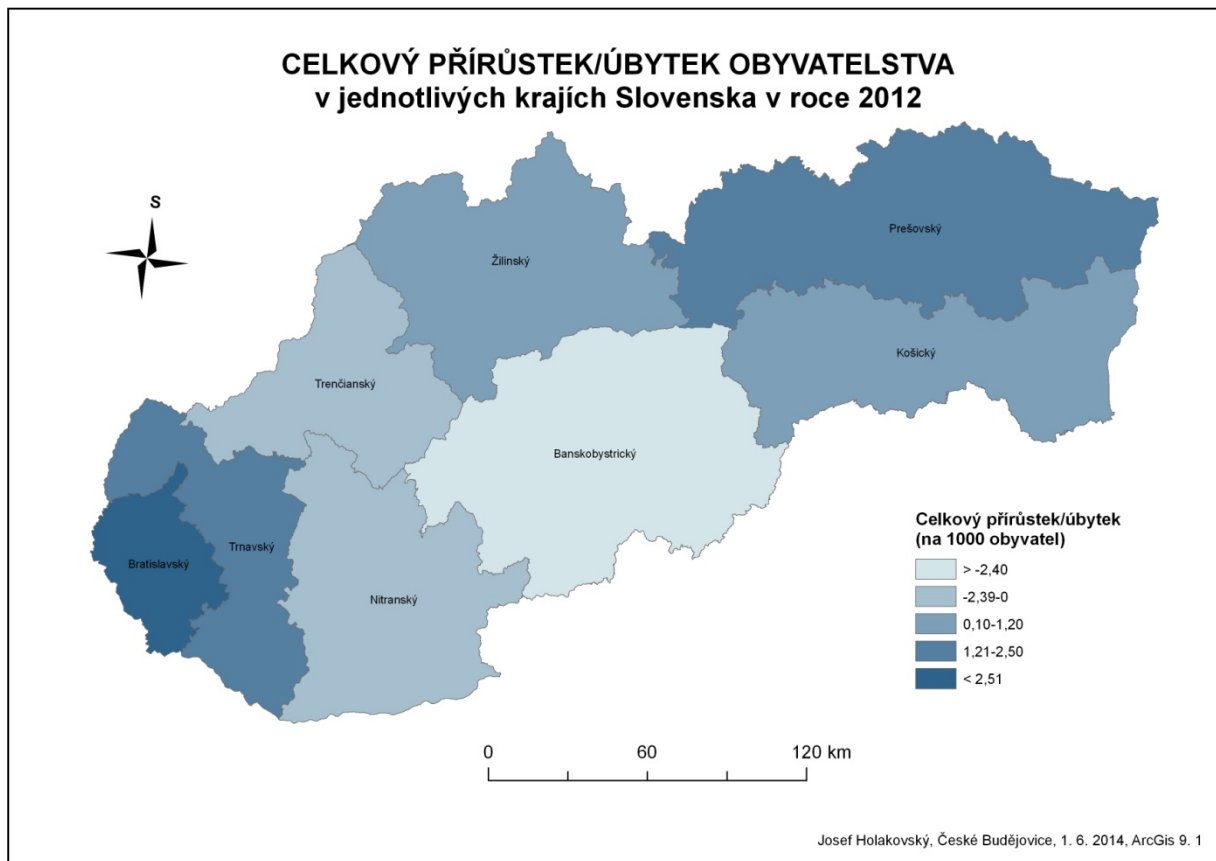

zdroj dat: SSÚ 2012.

Míra urbanizace demonstruje sídelní strukturu ve sledovaných krajích a v jistém směru vypovídá o jeho charakteru. Vyšší míra urbanizace se projevuje zpravidla ve vyspělejších krajích, kde se obyvatelstvo koncentruje do měst s vyhlídkou lepšího uplatnění na trhu práce či migruje za lepšími životními podmínkami. Nižší míra urbanizace je poté typická spíše pro kraje, ve kterých převládá populace vyššího věku a s nižším stupněm vzdělanosti. Nejvyšší míra urbanizace se při sledování projevila v Bratislavském kraji, ve kterém činí hodnoty přes 81 %. Souvisí to především s jeho hospodářskou vyspělostí a skladbou tohoto kraje. Jelikož ho tvoří pět okresů Bratislavy tak urbanizace dosahuje vysokých čísel. Nicméně s pohledem do ostatních okresů kraje její míra rapidně klesá, takže se zde jedná o jasný faktor přítomnosti hlavního města. Nejnižší míra urbanizace panuje v Nitranském kraji, což souvisí s velkou rozdrobeností lidských sídel a spíše venkovským charakterem.

Nižších hodnot urbanizace dosahuje také Žilinský kraj ovlivněný především reliéfem (Vysoké a Nízké Tatry). U srovnání ostatních krajů se neprojevila výraznější regionální diferenciace, protože se míra urbanizace pohybovala v rozmezí od 45 do 55 %, takže nelze hovořit o západovýchodním gradientu. U všech krajů je největší stupeň urbanizace v blízkém okolí centrálních (krajských) středisek a směrem od nich se úroveň někdy až dramaticky snižuje. Stupeň urbanizace Slovenska se pohybuje v průměru intervalu od 53 do 56 %, což indikuje pro zajímavost výrazný odstup za Českou republiku. V ní dosahuje míra urbanizace kolem 69 – 73 %.

Mapa č. 6:

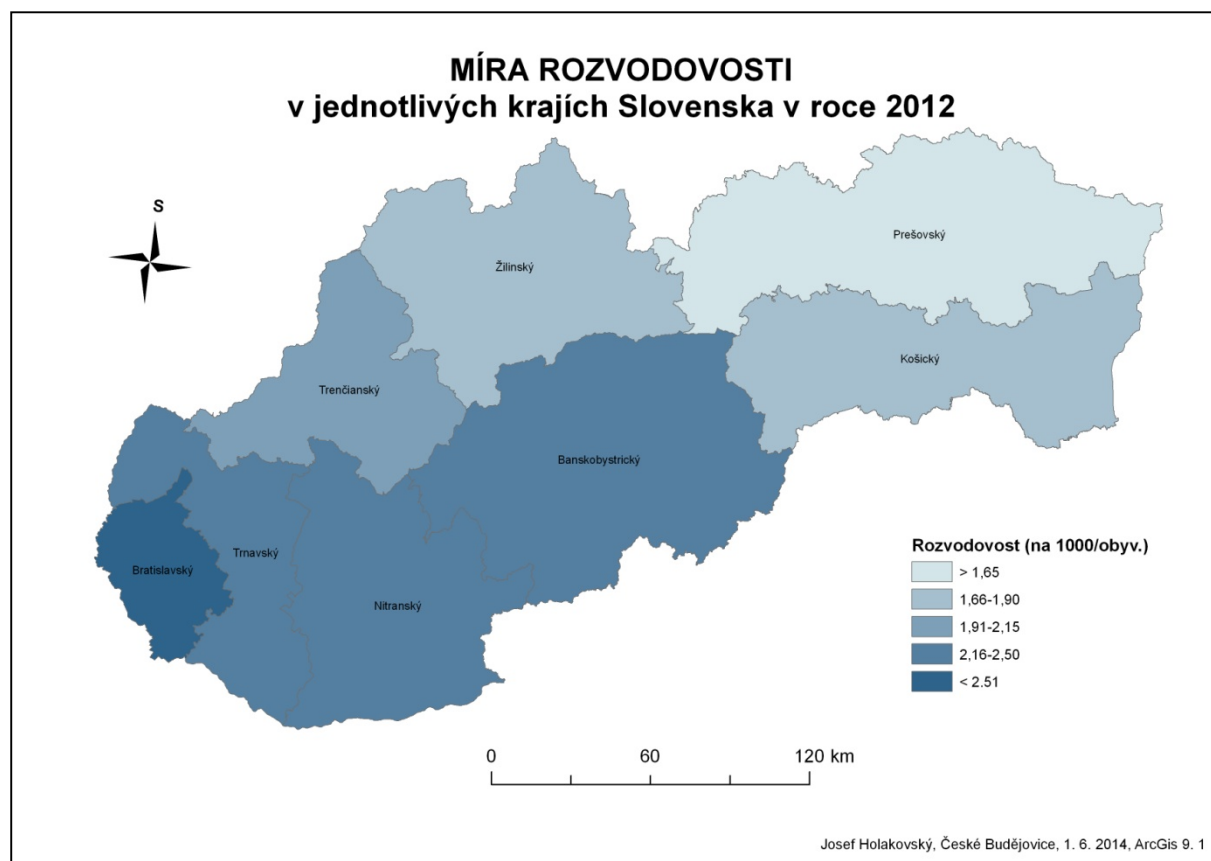

zdroj dat: SSÚ 2012.

Celkový přírůstek (úbytek) obyvatelstva představuje změnu počtu obyvatel v důsledku přirozené měny obyvatel a změny způsobené stěhováním. Neboli se jedná o součet přirozeného přírůstku a migračního přírůstku. Jestliže hodnota celkového přírůstku dosahuje záporných hodnot, lze hovořit o celkovém úbytku obyvatelstva. Nejvyšší celkový přírůstek obyvatelstva pak má Bratislavský kraj. Souvisí to především s vysokou porodností, která dosahuje hodnot přes 12 živě narozených dětí na 1000 obyvatel kraje. Což představuje suverénně nejvíce ze všech slovenských regionů. Další důvod spočívá v kladném migračním saldu indikující vyšší podíl přistěhovalých nad vystěhovalými. Velké procento přistěhovalých poté tvoří obyvatelstvo s vysokoškolským vzděláním, které zde nachází dostatek pracovních příležitostí např. v odvětvích s vyšší přidanou hodnotou (věda, výzkum, inovace a IT technologie). Specifikum představuje v komparaci Prešovský kraj dosahující nejvyššího celkového přírůstku hned za výše popsáním. Takto vysoká hodnota je způsobena především kladným přirozeným přírůstkem vypovídající o vysoké porodnosti a nízké úmrtnosti. V natalitě se řadí na druhou pozici hned za Bratislavský kraj a hlavní důvod představuje problémové obyvatelstvo koncentrující se v početných ghettech na okrajích měst (vyloučené lokality).

Na druhé straně se jedná o nejztrátovější kraj na Slovensku z pohledu migrace, kdy emigrace silně převažuje nad imigrací. Obyvatelstvo odchází do hospodářsky vyspělých krajů jako například do Bratislavského, případně poté do severozápadních krajů. Zde lidé hledají lepší uplatnění na trhu práce a výhodnější životní podmínky. Severozápadní kraje vykazují kladný migrační přírůstek vypovídající o jejich atraktivnosti v očích imigrantů. Ti přicházejí, jak již bylo popsáno výše, především za lepším uplatněním na trhu práce. S pohledem na přirozený přírůstek se situace mění a dochází spíše ke stagnaci či dokonce k mírnému úbytku. Což plně odpovídá situaci panující ve vyspělých regionech západní Evropy a souvisí to s moderním způsobem života, podílem VŠ vzdělaných obyvatel a nižší mírou religiozity. Jihovýchodní kraje v čele s Banskobystrickým disponují hodnotami zcela opačnými. Dochází tak k migračnímu úbytku a přirozenému přírůstku obyvatelstva. Ani jeho hodnoty však nestačí na zvrácení záporného celkového přírůstku. Ani u tohoto indikátoru však nelze hovořit o žádném gradientu.

Mapa č. 7:

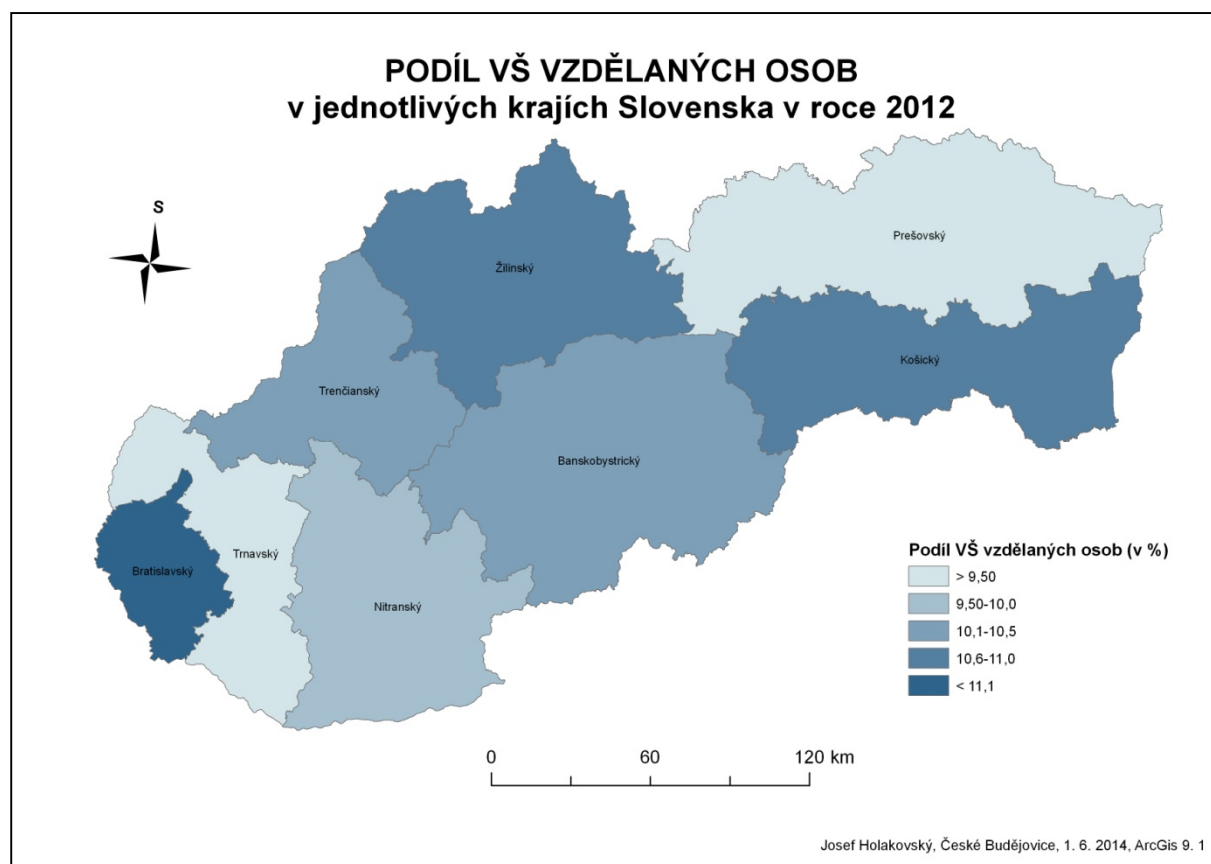

zdroj dat: SSÚ 2012.

Na *rozvodovost* působí celá škála různých společenských a sociálních faktorů, jakými jsou např. kultura, tradice, hodnotová orientace, stupeň zachování religiozity a mnoha dalších.

Nejvyšší míra rozvodovosti panuje v Bratislavském kraji. Souvisí to logicky s koncentrací značného množství osob a tím pádem dochází k uzavírání velkého počtu sňatků. To má úzkou spojitost právě s rozvodovostí. Další důvody představuje též soustředění obyvatelstva s vysokoškolským stupněm vzděláním spíše na kariéru než na založení rodiny. Neméně důležitý aspekt však představuje nižší míra religiozity pohybující se na nižších číslech ve srovnání s ostatními kraji. Vyšší rozvodovost dále panuje také v Nitranském a Banskobystrickém kraji. V nich není dobrá hospodářská situace a rodinné soužití se díky složitým životním, pracovním a sociálním podmínkám často rozpadá. Na druhé straně se jedná o paradox, protože dosahují vysoké míry religiozity a osídlením spíše venkovské povahy, takže rozvodovost by se měla pohybovat na nižších hodnotách. Naopak nejnižší rozvodovost vykazuje Prešovský kraj. Hlavní důvody spočívají v relativně vysoké míře religiozity a přetrvávajícím tradicionalismu. Jistým specifikem se jeví Žilinský kraj s relativně nízkou rozvodovostí ve srovnání s ostatními severozápadními kraji. Nejspíše se projevuje vyšší míra religiozity či relativní blízkost s Polskem představující jednu z nejvíce věřících zemí na světě. Ani zde však nedochází k žádnému převažujícímu gradientu.

Mapa č. 8:

zdroj dat: SSÚ 2012.

Podíl VŠ vzdělaných osob vypovídá v první řadě o atraktivnosti kraje v očích zmíněné populace, která se koncentruje hlavně do hospodářsky vyspělých krajů se širokou nabídkou pracovních příležitostí s odpovídajícím platem. Nejvyšší podíl vysokoškolského obyvatelstva má Bratislavský kraj, ve kterém se lokalizuje přes 23 % daných osob. Souvisí to mimo jiné též s pověstí největší a současně nejstarší univerzity na Slovensku - Univerzity Komenského v Bratislavě. Další důvody poté spočívají v moderním životě, kulturním vyžití a dostupném bydlení (i když za vyšší ceny ve srovnání s ostatními kraji). Ostatní kraje dosahují hodnot daleko za výše jmenovaným. Pohybují se na hranici kolem 10 %, což představuje také celonárodní průměr. Hodnoty v nich jsou ovlivněny počtem obyvatel v jednotlivých krajích a přítomností univerzit či různých vysokoškolských pracovišť. Nejnižší podíl vykazuje ve srovnání Prešovský kraj s podílem pod 9,5 %. Souvisí to hlavně s hospodářskou situací a tím nedostatkem pracovních příležitostí pro absolventy VŠ. Na základě toho odcházejí většinou do vyspělejších severozápadních krajů nebo rovnou zkoušejí uplatnění v zahraničí (Rakousko, ČR či Německo). Jisté specifikum představuje Trnavský kraj produkující druhý nejnižší počet vysokoškolsky vzdělaných osob a souvisí to s relativní blízkostí Bratislavy stahující značné množství vysokoškoláků do svého nejbližšího zázemí. Při pohledu na hodnoty indikátoru se regionální disparity projevují jen v minimálním měřítku (vyjma Bratislavského kraje) a nelze tak hovořit o územní polaritě.

6. 3 Ostatní ukazatelé

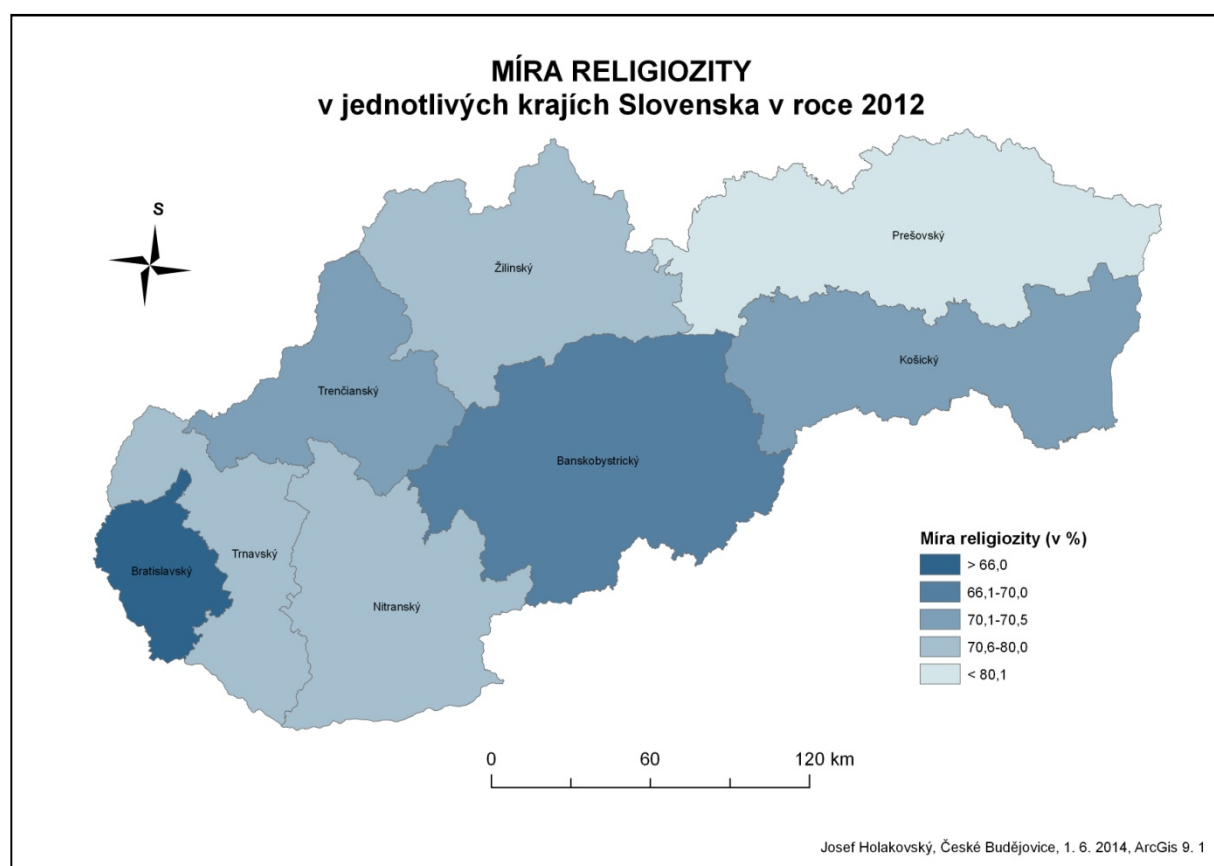
Specifická kategorie kombinující indikátory vypovídající o politické a kulturní situaci v jednotlivých krajích na Slovensku. Zároveň disponují určitým potenciálem multikolinearity, takže politické preference obyvatel budou do jisté míry ovlivněny také mírou religiozity. Pro potřeby práce se sledoval podíl platných odevzdaných hlasů pro vítěznou politickou stranu (Smer – SD) ve volbách do Národní rady SR v roce 2012. Kulturní indikátory v současnosti již nepředstavují klíčové aspekty pro vymezení územní polarit jednotlivých regionů. Důležitou úlohu reprezentovaly hlavně v době starověku (epocha antiky) a do cca poloviny 18 století. Avšak to neznamená v žádném případě jejich komplexní vynechání pro sledování prostorové diference. Pro současné analyzování územní diferenciace se využívají především jako vhodné doplnění socioekonomických ukazatelů.

Tabulka 4: Sledované ostatní ukazatelé za jednotlivé kraje Slovenska

Kraj/ukazatel	Míra religiozity (v %)	Výsledky parlamentních voleb
Bratislavský	65,32	32,62
Trnavský	77,28	35,45
Trenčianský	73,74	55,25
Nitranský	79,43	39,76
Žilinský	80,31	52,45
Banskobystrický	69,46	46,07
Prešovský	84,88	50,52
Košický	73,75	41,91
SR	75,54	44,30

zdroj: SSÚ 2012, vlastní zpracování.

Mapa č. 9:

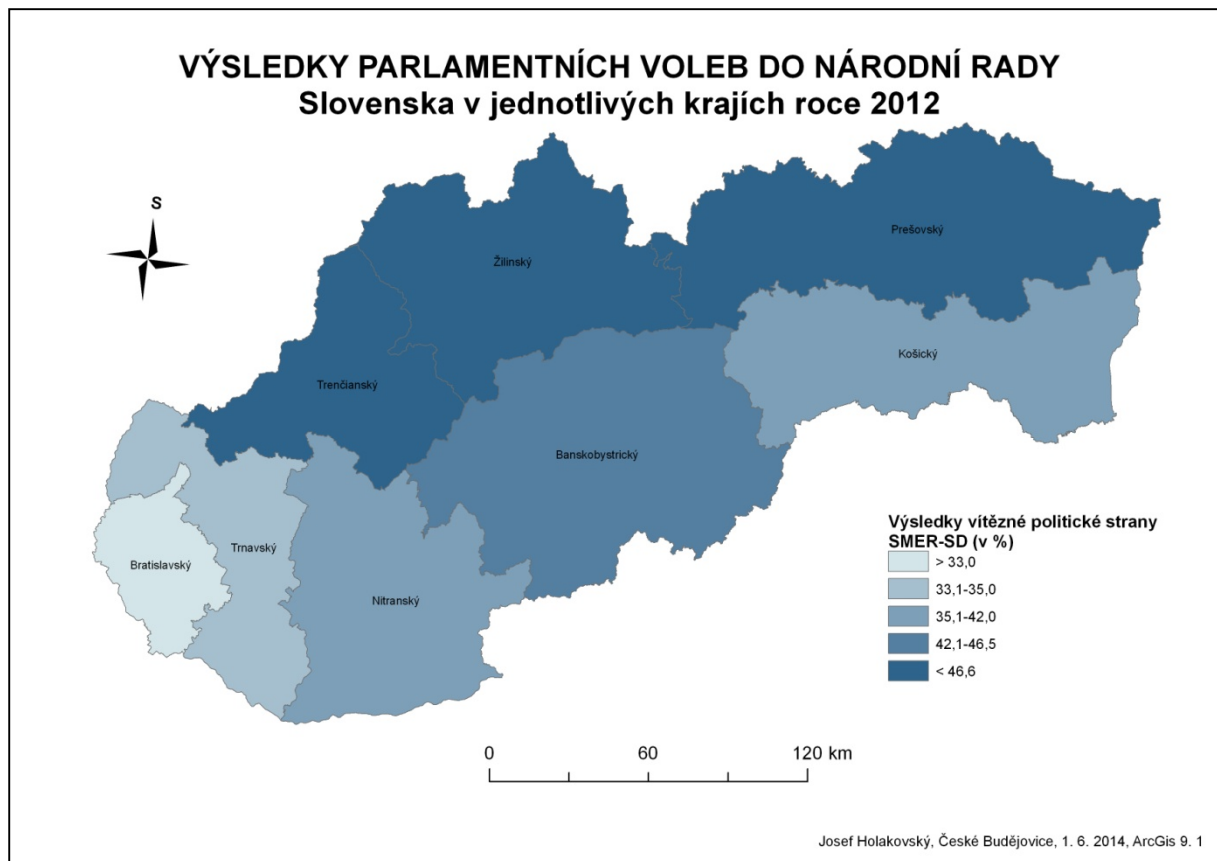

zdroj dat: SSÚ 2012.

Míra religiozity vyjadřuje podíl věřících na celkovém počtu obyvatel kraje. Mnoho států má podíl věřících přesahující 50 % (Polsko, Itálie). V současné době existuje řada církví, které se prosazují v určité společnosti či kontinentu (katolicismus, protestantismus a islám). Např. státy vyznávající islám vykazují čísla blízká se téměř až k hranici 100 % (Saúdská Arábie). Na druhé straně mezi nejméně věřící (ateistické) státy na celém světě pak patří ČR s podílem okolo 30 %. Obecně platí fakt, že vyšší hodnoty profilují povahou spíše venkovské oblasti z důvodu mentality či tradicionalismu.

Což se mimo jiné při sledování jednotlivých slovenských krajů jednoznačně potvrdilo. Prešovský kraj s podílem věřících přes 84 % suverénně vede a výrazně se oddaluje všem ostatním - snad jen krom Žilinského kraje. Souvisí to zejména s nižší hospodářskou vyspělostí a také vyšším podílem obyvatelstva pracujícího v zemědělství. Zároveň se jedná o kraj spíše venkovského charakteru. Žilinský kraj představuje jisté specifikum mezi vyspělými kraji, protože má z nich suverénně nejvyšší podíl věřících. Důvody stavu lze spatřovat v relativní blízkosti k Prešovskému kraji a patrně také v nižší míře urbanizace (reliéf). Zároveň sousedí s Polskem, které představuje stát s jedním z nejvyšších podílů věřících na celém světě. Nejnižší míru religiozity má Bratislavský kraj, ve kterém se pohybuje okolo 65 %. Spočívá to v koncentraci vysokoškolského obyvatelstva a moderním životě. Pohled na mapu značí, že ani v tomto případě nedochází k profilaci nějakého gradientu.

Mapa č. 10:

zdroj dat: SSÚ 2012.

Výsledky parlamentních voleb poukazují zejména na politické smýšlení obyvatelstva žijícího ve sledovaných krajích. Pro požadavky práce se sledoval podíl odevzdaných hlasů pro vítěznou politickou stranu (Smer – SD) ve volbách do Národní rady v roce 2012.

Hospodářsky vyspělejší kraje mají tendenci preferovat konzervativní (pravicové) strany jako např. Slovenskou a křesťanskou unii – Demokratickou stranu. Zaostalejší kraje naopak upřednostňují spíše liberální (levicové) strany, které prosazují hlavně sociální politiku a také podporu venkova. Do této charakteristiky zapadá i vítězná strana Smer – SD. Nejnižší podpory se jí dostalo v Bratislavském a Trnavském kraji, ve kterém nepřesáhla hodnotu 35 % ze všech odevzdaných a platných hlasů. Souvisí to s jejich hospodářskou vyspělostí a také s vysokým počtem vysokoškolského obyvatelstva. To spíše upřednostňuje konzervativní strany pro jejich rozpočtovou, resp. fiskální politiku a také pro nižší podporu v sociální oblasti. Nejvyšší podíl ze všech odevzdaných hlasů pro sociální demokracii byl v Trenčianském a Žilinském kraji. U těch podpora činila 50 % - nějaké logické kauzality pro vysvětlení této preference se nacházejí velmi obtížně. Určitou roli hraje silný průmyslový sektor zaměstnávající především dělnické profese, které spíše preferují právě sociálně smýšlející politické strany pro větší pochopení odborů zastupující jejich zájmy. Situaci před volbami do Národní rady v roce 2012 ovlivnila kauza „Gorila“, která poukázala na lobbování zájmových skupin v politice. Strana Smer – SD zvítězila téměř ve všech volebních obvodech, vyjma třech na jihovýchodě, které získala do své moci promaďarská strana MOST-HÍD.

5. 4 Faktorová analýza

Navazuje na výše popsané podkapitoly a její cíl představuje detailní interpretace zjištěných faktů prostřednictvím vybraných výzkumných a kvantitativních metod. Pro zvýšení objektivnosti a exaktnosti konečných výsledků dochází k vypracování dvou různých variant. První typ představuje zhodnocení indikátorů na základě využití pořadníkové metody. Druhá obměna pak spočívá ve vypočtení odchylek od stanoveného mediánu.

První provedení představuje využití komplexního pořadí jednotlivých krajů. Postup zpracování dat je jednodušší oproti druhé variantě a finální výsledky vypovídají o případné územní diferenci hned při prvotním pohledu. Přehlednou orientaci v nich podtrhují také vytvořené mapové výstupy dokumentující fakta popsané již v textové části. Nejdříve se tudíž přistoupilo k vyhotovení tabulky seřazující jednotlivé kraje od nejzápadnějších hodnot (1) až po ty nejuvýchodnější (8). Při vytvoření této metody nedochází k práci s dílčími rozdíly mezi jednotlivými hodnotami ale pouze k uspořádání hodnot podle jejich velikosti. Poslední bod spočívá v připojení hodnoty 1 - 8 dle systému popsaného blíže v kapitole metodika práce (4).

Tabulka 5: Pořadí jednotlivých krajů Slovenska podle vybraných hodnot ukazatelů

Indikátor/kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčianský	Nitranský	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
HDP/obyvatel	1	2	4	5	3	7	8	6
Průměrná mzda	1	3	5	7	4	6	8	2
Míra nezaměstnanosti	1	2	3	5	4	8	6	7
Zaměstnanost v terciéru	1	7	8	6	5	3	4	2
Míra urbanizace	1	7	2	8	5	4	6	3
Celkový přírůstek/úbytek	1	3	7	6	5	8	6	7
Míra rozvodovosti	1	4	5	3	7	2	8	6
Podíl VŠ osob	1	7	5	6	3	4	8	2
Míra religiozity	3	1	2	6	5	4	8	7
Výsledky par. voleb (SMER)	1	2	8	3	7	5	6	4
Průměr pořadí v eko. indikátorech (index)	1	3,5	5	5,75	4	6	6,4	4,25
Průměr pořadí v soc. indikátorech (index)	1	5,25	4,75	5,75	5	4,5	7	4,5
Průměr pořadí v ost. indikátorech (index)	2	1,5	5	4,5	6	4,5	7	5,5
Celk. pořadí (2xE + 2xS + 1xS)/5(index)	1,2	3,8	4,9	5,5	4,8	5,1	6,7	4,6
Celkové pořadí	1	2	5	7	4	6	8	3

zdroj: vlastní zpracování.

Následuje výpočet souborných indexů pro dílčí skupiny indikátorů. Nejnižší hodnota denotuje západní charakter kraje. Při sledování územní polarit se projevil jako nejzápadnější Bratislavský kraj. Ve všech analyzovaných indikátorech docílil nejlepších výsledků. Zejména v ekonomických a hospodářských aspektech dochází k jasné dominanci nad ostatními kraji Slovenska. Záležitost Bratislavského kraje bude blíže popsána v následující kapitole (7). Dále do skupiny západních vyspělých regionů patří na základě dosažených výsledků též Trnavský, Košický a Žilinský kraj.

Jistý problém spočívá v Košickém kraji představující určitý paradox a jeho zařazení do výsledné mapy územní polarizace by představovalo značně svízelný problém. Vyřešení situace spočívá ve využití tzv. pravidla neexistence enkláv (odděleného území). Jeho aplikací dochází k přesunu Košického kraje do druhé skupiny východních regionů. Místo něho zaujímá pozici severozápadní Trenčianský kraj zaostávající o tři desetiny bodu za předešlým. Do kategorie východních regionů pak tudíž patří Košický, Banskobystrický, Nitranský a Prešovský kraj. Záležitost Košického kraje již popisuje odstavec výše. Ostatní kraje poté zaostávají za posledním krajem ze západní/vyspělé skupiny už poměrně výrazně. Jako nejvýchodnější region se profiluje Prešovský kraj, který ve většině sledovaných indikátorů skončil na posledním místě. Výjimku představuje pouze podíl zaměstnaných v terciéru a přirozený přírůstek. Na základě finálních výsledků se Slovensko klasifikuje v poměru 4 : 4. U určitých indikátorů nebylo však rozdělení jednoznačné. Například při pohledu na sociální aspekty si lze všimnout, že např. Trnavský kraj produkuje horší výsledky (5,25) než kraj Košický a tím pádem by se stal součástí východních regionů. Z tohoto důvodu - tudíž pro objektivní a komplexní závěry se stanovilo více vhodných indikátorů odlišného charakteru. Po zhodnocení všech sledovaných ukazatelů a následném spočtení celkového indexu se vykryštovaly konečné výsledky. Druhá varianta faktorové analýzy více pracuje s různými statistickými údaji o dílčích krajích a jejím cílem je vypočtení odchylek od mediánu. Detailní postup zahrnuje kapitola Metodika práce (3.4). Vypočtený souborný index pro jednotlivé kraje obsahuje tabulka 6. Nejnižší hodnota poukazuje na nejvýchodnější a tím také na nejzaostalejší kraj ze Slovenska. Nejvýchodnějším a nejzaostalejším krajem na Slovensku se podle výsledků prezentuje Prešovský kraj. Souvisí to především z jeho marginální geografickou polohou v rámci celého slovenského státu a také se špatnou hospodářskou situací. Poslední pozici obsadil ve všech sledovaných kategoriích indikátorů. Nitranský kraj pak ztělesňuje druhý nejzaostalejší kraj na sledovaném území. Společně s výše popsaným dosahují indexu nižšího než 100. Ostatní pak již vyprodukovaly indexy vyšší než 100.

Tabulka 6: Indexy jednotlivých kategorií v krajích Slovenska

Indikátor/kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčianský	Nitranský	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
HDP/obyvatel	280,9	131,0	103,1	96,8	103,2	86,2	65,9	92,0
Průměrná mzda	143,9	103,5	98,3	95,6	101,7	96,0	88,5	108,0
Míra nezaměstnanosti	166,6	140,4	133,2	79,9	120,1	59,7	73,2	60,4
Zaměstnanost v terciéru	137,6	87,3	74,5	96,8	99,8	101,2	100,2	112,5
Míra urbanizace	158,0	92,8	109,5	89,6	96,2	103,8	94,2	108,5
Celkový přírůstek/úbytek	1033,8	197,0	-177,4	-173,3	76,9	-254,3	198,0	123,1
Míra rozvodovosti	127,3	104,0	96,1	106,3	87,8	106,8	78,0	90,1
Podíl VŠ osob	227,6	92,0	99,7	96,6	101,2	100,3	91,1	105,2
Míra religiozity	113,5	97,7	102,3	94,8	93,6	108,0	87,0	102,3
Výsledky par. voleb (SMER)	125,8	119,4	74,4	109,6	80,8	95,0	85,0	104,7
Průměr pořadí v eko. indikátorech (index)	182,3	115,6	102,3	92,3	106,2	88,8	81,0	93,2
Průměr pořadí v soc. indikátorech (index)	386,5	121,5	32,0	29,8	90,5	14,5	115,3	106,7
Průměr pořadí v ost. indikátorech (index)	119,7	108,6	88,4	102,2	87,2	101,5	86,0	103,5
Celk. pořadí (2xE + 2xS + 1xS)/5(index)	251,5	116,6	71,4	69,3	96,1	61,6	95,7	100,6
Celkové pořadí	1	2	6	7	4	8	5	3

zdroj: vlastní zpracování.

Bratislavský kraj jakožto nejvyspělejší region SR poté překročil index 200 a suverénně drží dominantní pozici před druhým Trnavským krajem. Souvisí to pak zejména s koncentrací ekonomických, sociálních a politických funkcí do Bratislavy a jejího blízkého zázemí. Trnavský kraj profituje z vhodné geografické polohy či dobrých ekonomických výsledků. Následuje Košický kraj reprezentující také západní hodnoty, ale pro jeho geografické umístění se využilo aplikace pravidla neexistence enkláv (viz. pořadníková metoda).

Žilinský kraj dosáhl na základě odchylek čtvrtého nejvyššího celkového indexu a jako poslední se řadí k západním regionům. Ve srovnání s výsledky z 1. varianty analýzy dochází na dalších místech k určitým posunům v důsledku toho, že indikátor celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva profiluje výrazné disparity mezi sledovanými kraji a současně hodnoty dosahují záporných čísel. Takže i následný výpočet odchylek byl značně ztížený a problematický. Na základě toho došlo ke zkreslení jak sociálního tak také celkového indexu.

Je tudíž nutné poznamenat, že při jeho vynechání by se potvrdilo pořadí z 1. varianty pořadí. A to, že Trenčianský kraj by se umístil před krajem Prešovským, který si ukazatelem celkového přírůstu obyvatelstva velmi vylepšil sociální index. I Banskobystrický kraj při pohledu na sociální ukazatele profiloval relativně kvalitní výsledky avšak již zmíněný celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva ho následně posunul až na poslední místo.

6. Syntéza územní polarity Slovenska

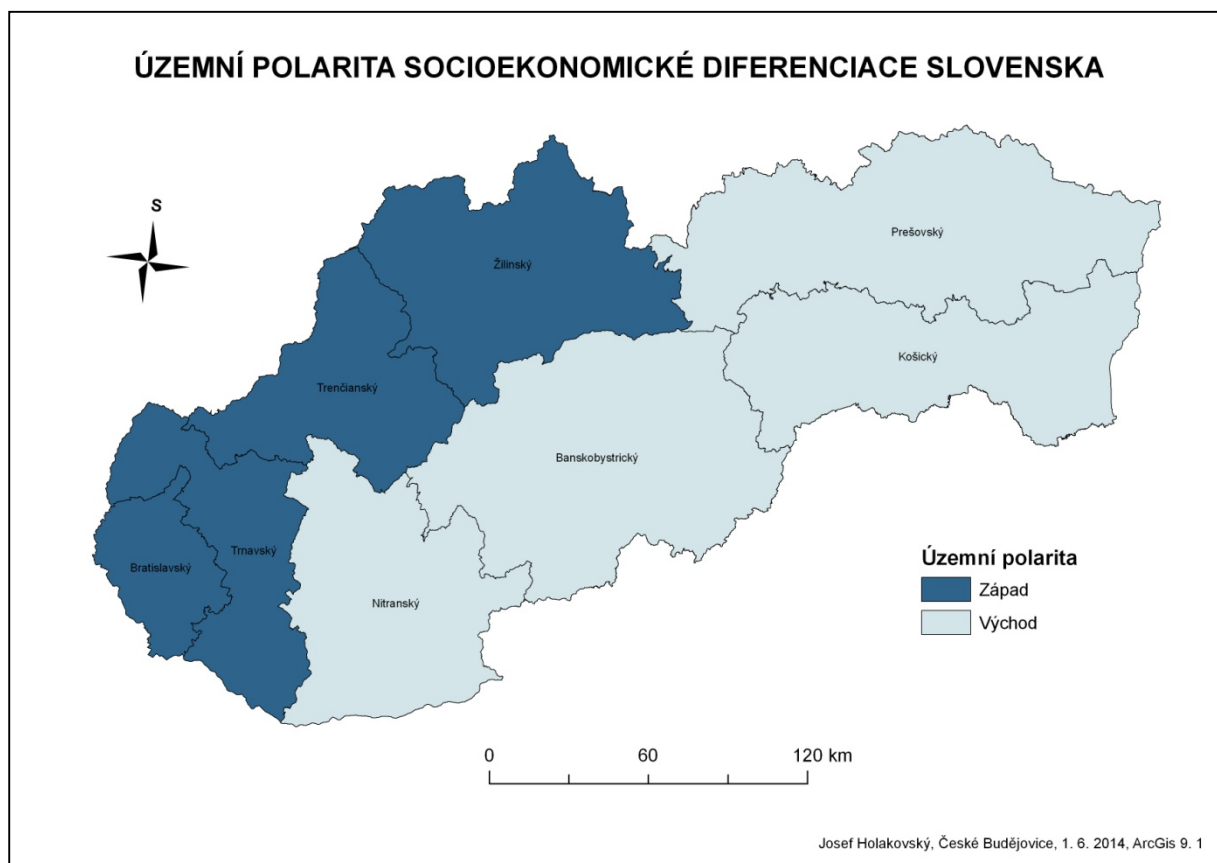
Na základě analýzy souboru vybraných socioekonomických indikátorů na úrovni krajů Slovenska je možné poukázat na diferencovaný vývoj v jednotlivých oblastech. Hlavní náplň kapitoly tudíž souvisí s interpretací stěžejních faktorů podílejících se na tvorbě územních disparit. Zároveň usiluje také o detekci případného gradientu. Úvodní část obsahuje hodnocení celého Slovenska a pak dochází k interpretaci výsadního postavení Bratislavského kraje. Druhý stěžejní cíl reprezentuje zhodnocení dílčích indikátorů na základě zjištěné míry polarity a následně se dle výsledků přistoupilo ke klasifikaci na tři samostatné kategorie.

Dějiny Slovenska zahrnují významné historické události spolupodílející se jak na samostatném vývoji slovenského státu, tak také na jeho jednotlivých regionech. Po dlouhá staletí představuje neoddelitelnou součást Rakouska-Uherska - jednoho z nejvýznamnějších států tehdejší Evropy. Během historických období patřilo střídavě k vnější periferii vyspělého Západu nebo tvořilo s ostatními středoevropskými státy přechodovou zónu mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem. Z tohoto důvodu dochází k rozdělení Slovenska na dvě odlišné části profilující jisté územní disparity. Kapitola Metodika (4) obsahuje přesný výklad hodnocení dílčích ukazatelů a na jejich základě přiřazení buď k Západu či Východu. Dílčí hodnoty indikátorů poté vykrytalizovaly ve finální výsledky. Podle nich se Slovensko rozčlenilo na dvě zcela rozdílné poloviny (vyspělý Západ x zaostávající Východ). Jako západní kraje se profilují Bratislavský, Trnavský, Žilinský a Trenčianský. Jako kraje východní pak kraj Košický, Nitrianský, Banskobystrický a Prešovský. Posledně jmenovaný kraj produkuje nejvýznamnější disparity. Výsledky jsou zaneseny do mapového výstupu č. 11.

Bratislavský kraj představuje v rámci Slovenska suverénně hospodářsky nejvyspělejší region. Nejvýrazněji se jeho dominance ukazuje v ekonomických a sociálních indikátorech typu HDP či podílu VŠ vzdělaných osob. Tvoří ho pět okresů Bratislavy (I. - V.) a poté další tři okresy (Malacky, Senec, Pezinok). Jejich hodnoty jsou však již značně nižší než u Bratislavy. Svoji rozlohou zaujímá plochu 2050 km². V roce 2012 evidoval Bratislavský kraj přes 612 tis. obyvatel. Pohled do historie potvrzuje nejvyšší vyspělost Bratislavy nejen v rámci Slovenska ale také Rakouska-Uherska. V současnosti reprezentuje s dalšími hlavními metropolemi států střední Evropy (Vídeň, Praha, Varšava) důležité středisko koncentrující hospodářské, sociální a další funkce. Prestiž Bratislavy stvrzuje působení mnohých významných světových institucí jako např. Mezinárodní finanční korporace (IFC) - organizace Světové banky, Společenství nezávislých států (UNDP Europe) nebo Rozvojový program OSN pro Evropu.

Hospodářská vyspělost Bratislavského kraje souvisí mimo jiné také s vhodnou polohou vůči svým západním sousedům (Rakouska, ČR). K dalším důvodům můžeme zařadit např. silnou koncentraci kapitálu a investic, kvalitní dopravní infrastrukturu či podíl VŠ vzdělaných osob. Nejvýznamnější odchylky od ostatních krajů profiluje v ekonomických ukazatelích typu HDP, průměrné mzdy nebo též míry nezaměstnanosti. Svými vysokými hodnotami atakuje i nejvyspělejší regiony v rámci celé Evropské unie jako např. Hamburg či Stockholm. Sociální ukazatele produkují podobně markantní rozdíly. Ty vůbec nejviditelnější poskytují míra urbanizace a podíl VŠ vzdělaných osob. Míru urbanizace nejvíce ovlivňuje rozloha kraje, která je nejmenší ze všech sledovaných krajů Slovenska. Na velkou koncentraci VŠ vzdělaných osob má vliv hlavně velké množství pracovních příležitostí s adekvátními platy.

Mapa 11:

zdroj: vlastní zpracování.

Při pohledu na mapu 11 lze argumentovat, že dochází k relativně výraznému rozdělení Slovenska na dvě rozdílné poloviny s převažujícím severozápadním gradientem. První z nich představuje hospodářsky vyspělé kraje v čele s krajem Bratislavským.

Následují ho Trnavský, Trenčianský a severní Žilinský kraj. Problém spočívá v Košickém kraji, který se umístil při analýze na třetí pozici. Zakomponování tohoto kraje do finální mapy by však představovalo značný problém a proto se přistoupilo k využití tzv. pravidla neexistence enkláv. Na základě toho dochází ke změně v celkovém pořadí a místo něho se posunul mezi vyspělé západní regiony Trenčianský kraj. Ten se umístil za jmenovaným o tři desetiny bodu, takže se nejedná o žádný markantní rozdíl. Košický kraj následně vystupuje jakožto nejvyspělejší region mezi východními kraji. Západní kraje profitují hlavně z výsledků ekonomických indikátorů, ve kterých mají mnohem lepší hodnoty než kraje východní. Výjimku představuje podíl zaměstnaných osob v terciéru, kde produkuje Trnavský a Trenčianský kraj nejhorší výsledky ze všech sledovaných krajů. Je to dáno patrně silným průmyslovým sektorem zaměřeným na produkci osobních automobilů. Dohromady s terciérem představují hlavního zaměstnavatele, protože pohled na zaměstnanost v priméru indikuje minimální hodnoty ve srovnání s východními regiony.

V sociální kategorii ukazatelů profilují již výsledky o poznání horší a nedochází k tak ostrému vyprofilování územní polarity. Pohled na jednotlivé indikátory značí, že pouze celkový přírůstek/úbytek profiluje vyšší odchylky u sledovaných krajů. Spočívá to hlavně v migraci, kdy západní kraje vykazují převážně kladné hodnoty. Natalita se však pohybuje u většiny v záporných číslech - výjimku reprezentuje Bratislavský kraj produkující druhý nejvyšší přirozený přírůstek. Problematika Košického kraje je již rozebrána výše. Pro úplnost stačí poté dodat, že kraj profituje z kvalitních výsledků ekonomických a sociálních indikátorů. Vyjma snad pouze míry nezaměstnanosti, pohybující se nad kritickou hranicí 20 %. Vyšší hodnotu pak indikuje jen Banskobystrický kraj. V případě nižší hodnoty tohoto ukazatele by mohl konkurovat např. i Trnavskému kraji, jakožto druhému nejvyspělejšímu kraji hned po Bratislavském kraji. Zbylé kraje již značně zaostávají za výše jmenovaným.

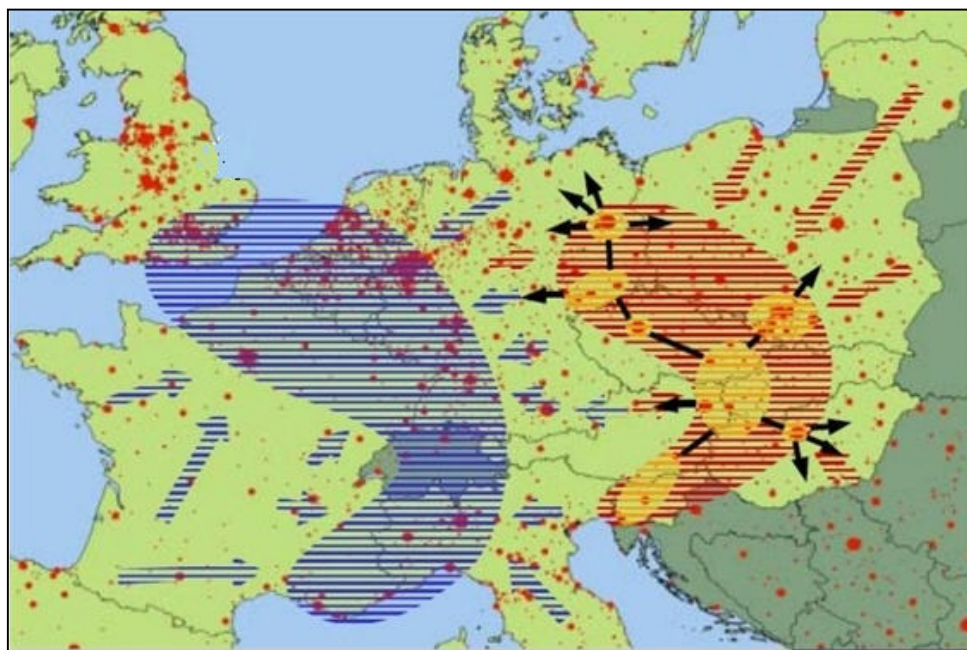
Především Nitranský kraj lze označit za jistou anomálii, protože při lepších výsledcích (hlavně v sociálních ukazatelích) by došlo k jednoznačnému vyprofilování západovýchodní duality Slovenska. Jelikož to výsledky jednotlivých indikátorů neumožňují tak se tím pádem sledovaná dualita přetransformovala do podoby severozápad vs. jihovýchod. Ke stěžejním faktorům postupného zaostávání patří např. nízký podíl VŠ vzdělaných, celkový úbytek obyvatelstva a vysoká zaměstnanost v priméru. Pozici nejvíce zaostávající kraje obsadil na základě analýzy vybraných indikátorů Prešovský kraj profilující ve většině sledovaných ukazatelů nejhorší hodnoty. Za hlavní determinanty způsobující zaostávání nejen Prešovského kraje, ale celého východního Slovenska lze označit hned několik.

Marginální excentrickou polohu, špatnou dopravní obslužnost s pohledu nedostatečně vybudované dopravní infrastruktury, koncentrace obyvatelstva s nízkým sociálním statusem nebo také v sousedství s regiony, které se potýkají s podobnými ne-li stejnými problémy.

6. 1 Hlavní determinanty územní polarizace Slovenska

Na územní polaritě SR se podílejí různé determinanty a jejich interpretace představuje cíl této podkapitoly. Za nejvýznamnější z nich lze považovat *západovýchodní dualitu Evropy* silně ovlivňující právě sledovaný středoevropský prostor. Působení dvou (či více) navzájem si odlišných a konkurujících regionů působí na vývoj, status a postavení států střední Evropy. To pak zanechává stopy jak na celém státu tak také mezi jednotlivými kraji SR. Druhý významný determinant reprezentuje *hraniční efekt* neboli kontakt a spolupráce s okolními státy. Dnešním Slovenskem prochází hospodářsky vyspělá oblast táhnoucí se od severního Dánska až po jižní Maďarsko a souhrnně označovaná jako tzv. červený banán. V některých případech se zařazuje do oblasti také Bulharsko s Rumunskem. Blíže popisuje termín (červený banán) kapitola Teoretická východiska (3). Toto ekonomicky vyspělé pásmo zasahuje do západních krajů SR (Bratislavský, Trnavský, Trenčianský). Její působení pozitivně ovlivňuje jejich hospodářskou vyspělost v komparaci s ostatními kraji Slovenska. Dále se jedná také o aspekt *intenzivnější spolupráce* mezi zmíněnými regiony a tím pak následně dochází k intenzivnímu rozvoji nejen západních krajů ale také celého západního Slovenska. Kraje spadající do této hospodářky vyspělé zóny demonstruje obrázek 2.

Obrázek 2: Hospodářsky vyspělé oblasti Evropy (2011)

zdroj: <https://hungarianspectrum.wordpress.com/2011/12/page/3/>

Další důležitý determinant reprezentuje *historický vývoj* Slovenska. Jakožto po dlouhá období součást Rakouska-Uherska stálo vždy v centru dění určující vývoj střední Evropy. Nastínění nejdůležitějších dějinných událostí spolupodílejících se na vzniku územních disparit mezi západními a východními regiony pak zahrnuje kapitola Historický kontext (5.2). Zrodem Československa (1918) dochází k intenzivnímu rozvoji především Slovenska. Jeho postavení v rámci Rakouska-Uherska bylo spíše okrajové. Z pohledu historie lze považovat za hlavní determinant epochu po skončení 2. světové války a nástup socialismu k vládě. Do té doby vyspělejší západní kraje pod socialistickým vládnutím začaly ztrácet své postavení na úkor svých východních sousedů. Dochází k jejich hospodářské stagnaci.

U východních krajů naopak probíhá intenzivní socialistická industrializace založená na těžkém průmyslu. Již před 2. světovým válečným konfliktem existovaly určité rozdíly mezi západní a východní částí Evropy. Nicméně se stoupající mocenskou pozicí Sovětského svazu (SSSR) ve světě se začíná profilovat ostrá dualita Evropy na západní a východní blok. Jednalo se o typ duality politického rázu. Slovensko díky vhodné geografické poloze představuje důležitou transitní zemi pro mezinárodní obchod realizující se mezi západní a východní Evropou. Nejvýznamnějšího obchodního partnera reprezentuje Německo s podílem přes 20 % v roce 2012. S odstupem pak následují sousední státy v čele s Českou republikou, Polskem, Rakouskem a Maďarskem. Pro přepravu zboží ztělesňuje důležitou roli také vodní doprava odehrávající se po Dunaji. Nejdůležitější přístavy pak leží v Pasově, Vídni, Linci, Bratislavě, Budapešti a Bělehradě. Jedná se dnes o nejlevnější a neekologičtější způsob přepravy zboží. Zahraniční obchod Slovenska spočívá v úzké obchodní výměně hlavně se členskými státy Evropské unie následované poté USA, Ruskou federací a Čínou.

Disparity ekonomického charakteru mezi jednotlivými kraji Slovenska korespondují s jejich vysokou hospodářskou vyspělostí. Severozápadní kraje prezentuje silný průmyslový sektor orientující se na výrobu osobních automobilů (VW Bratislava, PSA Trnava, KIA Žilina). To souvisí s přílivem zahraničního kapitálu a investic směřujících právě do rozšiřování tamních závodů. Automobilový průmysl se tím pádem pak velkou měrou podílí na zvyšování jejich regionální HDP. Dále se jejich hospodářská vyspělost odvíjí od nízké míry nezaměstnanosti. V komparaci s jihovýchodními kraji SR se jedná o nízkou hodnotu. Terciér podobně jako průmyslový sektor představuje důležitého reprezentanta krajské zaměstnanosti (především pak v Bratislavském a Žilinském kraji), avšak v Trnavském a Trenčianském kraji nedosahuje takových hodnot jako např. u jihovýchodních sousedů. Hlavní důvod ztělesňuje právě silné zastoupení průmyslu.

Jihovýchodní kraje se prezentují jakožto více orientované na zemědělskou produkci (primér) a na služby a obchod. Spočívá to na rozdíl od výše popsaného v nízkém zastoupení průmyslu jako takového. Výjimku tvoří Košický kraj, který podobně jako západní kraje má silný průmysl orientující se především na zpracování oceli a dalších kovů. Vyšší podíl souvisí kromě toho také s výraznou socialistickou industrializací v 2. pol. 20. století ovlivňující i současný průmysl (ocelárny, železárny, koksovny). Pro intenzivní zemědělskou produkci hrají důležitou roli vhodné fyzicko-geografické podmínky panující především v Nitranském (Podunajská nížina), Banskobystrickém či Košickém kraji (Východoslovenská nížina). Nitranský kraj současně profiluje nejvyšší procento zaměstnaných v zemědělství a lesnictví.

6.2 Kategorizace indikátorů dle míry územní polarity

Výsledky předchozího výzkumu představují jádro této práce a poslední bod konečného zhodnocení spočívá v jejich uspořádání s využitím odchylek od mediánu. Pro přehlednost ve finálních výsledcích se přistoupilo k vytvoření třech kategorií na základě zjištěné míry územní polarity. Skupiny byly tudíž klasifikovány na vysokou, středně nízkou a zanedbatelnou míru polaritu. První kategorie zahrnuje indikátory významně se podílející na celkovém gradientu a současně zřetelně vymezují rozdělení státu na dvě odlišné části. Druhá kategorie následně obsahuje ukazatele profilující územní polaritu jen u některého ze sledovaných krajů. Do třetí poslední skupiny patří poté indikátory v žádném směru nevypovídající o územní polaritě.

Kategorie vykazující vysokou míru polarity zcela zřetelně rozděluje Slovensko na dvě rozdílné polovičky. Při zpracování vykrytalizovaly další dvě podskupiny odlišující se podle převažujícího směru územní polarity. První ztělesňuje ukazatele vypovídající o vyprofilování (vyspělých) západních a (zaostávajících) východních krajů Slovenska. Stanovení západních a východních hodnot blíže popisuje kapitola Metodika práce (4). Do této podskupiny patří ukazatelé jako např. HDP a míra nezaměstnanosti rozdělující Slovensko na vyspělé západní a zaostávající východní kraje. Druhá podskupina představuje indikátory také jistým způsobem vypovídající o územní diferenciaci jen s tím rozdílem, že hodnoty příznačné pro západní kraje profilují ty východní. V tomto případě se jedná o podíl osob zaměstnaných v terciéru. Přičemž vyšší hodnoty indikují hospodářsky vyspělejší region a obráceně. V případě Slovenska však dochází k zcela opačné situaci. Indikátory vykazující územní diferencii jen u některého z krajů spadají do následující skupiny obsahující drtivou většinu sledovaných ukazatelů. Neboli se hodnoty typické pro západní kraje projevily u jednoho či více krajů východních (urbanizace). Nedochozí k rozdělení SR na dvě rozdílné poloviny, ale profilují se pouze jednotlivé kraje.

Současně se nejedná ani o indikátory patřících do poslední skupiny, protože určité územní disparity profilují. Tuto specifikaci plní téměř všechny zbývající ukazatele, protože do poslední skupiny v podstatě nelze zařadit žádný sledovaný indikátor (vyjma snad podílu VŠ vzdělaných osob). Bližší pohled na odchylky od mediánu indikuje vždy extrémní hodnoty v případě Bratislavského kraje. Což souvisí především s vhodnou geografickou polohou či s nejvyšší hospodářskou vyspělostí v rámci Slovenska. Například ukazatel průměrné mzdy vykazuje sice dva extrémy - první v podobě již výše jmenovaného Bratislavského kraje a pak kraje Prešovského. Ostatní kraje se pohybují v rozmezí odchylky do 8 %.

Zcela obdobně se reprezentují i ukazatelé rozvodovosti a míry religiozity. Míra urbanizace dosahuje vyšších odchylek (do 10 %) avšak ani zde se nejedná o vysokou míru polarizace. Rozvodovost profiluje spíše severojižní dualitu než západovýchodní, což asi patrně souvisí s vyšší mírou religiozity a tradicionalismem. Nejvýraznější odchylky v rámci skupiny vykazují výsledky parlamentních voleb. Podobně jako u míry rozvodovosti i tu se jedná spíše o severojižní dualitu. Přesné zdůvodnění takto vysokých rozdílů představuje složitý problém, protože i v rámci samotných západních krajů panují značné disparity. Bratislavský a Trnavský kraj profilují očekávané politické výsledky, protože preferují liberální-pravicové politické strany prosazující především fiskální politiku a nižší sociální podpory. Zatímco Trenčianský a Žilinský dávají přednost konzervativně-levicovým politickým stranám (SMER-SD) orientujícím se na budování sociálního státu a podporu venkova. Současně se jedná o kraje, ve kterých vítězná politická strana (SMER - SD) ve volbách do Národního shromáždění Slovenské republiky v roce 2012 získala největší počet odevzdaných hlasů. Což představuje paradox s ohledem na jejich hospodářskou vyspělost. Měli by preferovat spíše liberálně-pravicové politické strany stejně jako již zmíněný Bratislavský a Trnavský kraj.

Spočívá to nejspíše v silném průmyslového sektoru zaměstnávající dělnické profese upřednostňující spíše konzervativně-levicové politické strany. Významné slovo při prosazování různých pracovních benefitů mají také silné odborové organizace bližší svým zaměřením levicovým politickým stranám. Do poslední skupiny lze zařadit snad jen ukazatel podílu VŠ vzdělaných osob. Na základě vypočtených odchylek dosahují nejnižších rozdílů v komparaci s ostatními. Všechny kraje se pohybují v rozmezí odchylky max. do 9 %. Tím ani jednou nevzrostly nad mez 110 % a současně neklesly pod hranici 90 % - u ostatních indikátorů byly tyto meze vždy překročeny. Nejvyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob je koncentrován logicky do Bratislavského kraje jakožto hospodářsky nejvyspělejšího regionu.

Souvisí to s dostatkem pracovních příležitostí s adekvátním mzdovým ohodnocením. Mezi další důvody patří např. vysoká bytová výstavba či dopravní infrastruktura. Nejnižší podíl VŠ vzdělaných osob profiluje Prešovský kraj prezentující se na základě výsledků analýzy jakožto nejzaostalejší kraj celého Slovenska. Hlavní příčiny zaostávání poté spočívají v marginální excentrické poloze, koncentraci obyvatel s nízkým sociálním statutem, dopravní infrastruktura a hraničním efektem (v sousedství s regiony se stejnými problémy).

Tabulka 12: Kategorizace indikátorů dle míry územní polarizace

MÍRA ÚZEMNÍ POLARITY	INDIKÁTOR
Vysoká	HDP na obyvatele míra nezaměstnanosti
Středně nízká	průměrná mzda podíl zaměstnaných v terciéru míra urbanizace celkový přírůstek rozvodovost míra religiozity výsledky parlamentních voleb
Zanedbatelná	podíl VŠ vzdělaných osob

zdroj: vlastní zpracování.

7. Závěr

Hlavní cíl předkládané práce spočíval ve sledování územní polarizace socioekonomické diferenciace Slovenska za využití prostorové analýzy vybraných indikátorů. Práce vychází ze vstupní hypotézy, že dílčí státy středoevropského prostoru vytváří jakési přechodové pásmo mezi hospodářsky vyspělým Západem a zaostávajícím Východem (Nováček 2012, Wandycz 2004). Mezi dílčí cíle patřila interpretace nejvýznamnějších determinantů spolupodílejících se na vzniku regionálních disparit a současně snaha o detekci případného gradientu. Bakalářská práce je členěna do 7 jednotlivých kapitol. První kapitola poskytuje úvodní zasvěcení do sledované problematiky a současně definuje stanovené cíle a vstupní hypotézy. Jejich celkovému zhodnocení se na základě výsledků analýzy věnuje tato poslední kapitola ve své závěrečné části. Druhou podstatnou kapitolu představuje kapitola teoretická východiska zabývající se různými koncepty na vymezení střední Evropy.

Diskuze s literaturou se snaží o stručný výběr nejdůležitějších publikací vztahujících se k nastolené problematice. Za klíčové práce lze označit ty, které se určitým způsobem dotýkají prostorového vývoje a socioekonomické diferenciace. Metodika obsahuje konkrétní postupy za pomoci, kterých bylo dosaženo finálních výsledků. Pro sledování regionální diference mezi dílčími územními jednotkami se využily komplexní indikátory ekonomické, sociální a ostatní (kulturně-politické) povahy. Jádrem práce ztělesňuje 5. kapitola analyzující jednotlivé ukazatele a současně vymezující územní diferenciaci. Mapové výstupy představují významný prvek celé práce a poskytují přehlednou demonstraci dílčích i celkových výsledků. Následná syntéza usiluje o identifikaci a interpretaci nejvýznamnějších determinantů spolupodílejících se na vzniku regionální diferenciace na Slovensku. Zároveň se snaží o detekci převažující míry gradientu, jestliže to výsledky dílčích indikátorů umožňují. Na základě finálních výsledků se tudíž přistoupilo ke klasifikaci ukazatelů dle míry gradientu do 3 kategorií na vysokou, středně nízkou a zanedbatelnou. Na základě analýzy vybraných indikátorů lze hovořit, že socioekonomický rozvoj Slovenska profiluje výrazný západovýchodní gradient se zřetelným ekonomickým jádrem tvořeného Bratislavským krajem a jeho sousedy. Hospodářský růst podpořený investicemi způsobuje neustále prohlubování regionálních disparit mezi těmito vyspělými západními kraji a zaostávajícími jihovýchodními regiony. Z hlediska jednotlivých krajů se nachází v nejsložitější situaci Prešovský kraj profilující v drtivé většině sledovaných indikátorů nejnižší hodnoty. Hlavní determinanty zaostávání nejen Prešovského kraje, ale rovněž celého východního Slovenska, spočívají především v marginální excentrické poloze, koncentraci obyvatelstva s nízkým sociálním statutem a stavu dopravní infrastruktury.

Nejvýrazněji se územní diference projevuje v ekonomických ukazatelích typu HDP či míry nezaměstnanosti. Profilují jednoznačně nejvyšší odchylky západovýchodního gradientu a na základě toho jsou řazeny do kategorie vysoké míry územní polariry. Podobný fenomén lze rovněž pozorovat u hospodářsky vyspělých regionů západní Evropy profilující se obdobně vysokými hodnotami HDP a nižší nezaměstnaností (Rakousko, Německo). Východní Evropa se reprezentuje hodnotami značně zaostávajícími za těmito regiony. V posledních letech však dochází ke snižování územních disparit mezi jednotlivými regiony - především ve členských státech EU. Do kategorie zahrnující indikátory střední míry územní polariry lze zařadit všechny ostatní ukazatele vyjma podílu vysokoškolsky vzdělaných osob. Dochází u nich rovněž k profilování územních disparit avšak v nižším rozsahu než u výše popsaných ukazatelů. Současně indikátory typu míry rozvodovosti či výsledky parlamentních voleb spíše produkují severojižní gradient než západovýchodní.

Podíl VŠ vzdělaných osob vykazuje jako jediný z indikátorů zanedbatelnou míru územní polariry. Nivelizace ukazatele patrně souvisí s funkcí krajských středisek koncentrující do svého nejbližšího zázemí dostatečné množství pracovních příležitostí s adekvátním mzdovým ohodnocením. Nejdůležitější hypotézu představuje hned prvně stanovená vycházející z předpokladu tradiční polohy států střední Evropy jakožto přechodového pásma mezi vyspělým Západem a zaostávajícím Východem (Křen 2005, Nováček 2012). Při sledování územní diferenciace se pak jisté regionální disparity mezi dílčími kraji Slovenska prokazatelně vyskytují. Na základě faktorové analýzy vybraných indikátorů se vytvořily souborné indexy jednotlivých skupin. Dle dílčích indexů se přistoupilo k rozdělení SR na vyspělejší západní a zaostávající východní část. Druhá hypotéza pracuje s myšlenkou, že jednotlivé územní jednotky Slovenska budou značně determinovány geopolitickou polohou ovlivňující jejich hospodářskou vyspělost. Což se ostatně také prokazatelně projevilo u sledování socioekonomických indikátorů typu HDP aj. Západní kraje profitují z blízkosti hospodářsky vyspělých regionů (Ostravsko, Slezsko, Horní Rakousko) ze sousedních zemí (ČR, Rakousko, Polsko). Východní regiony nedisponují takto hospodářsky vyspělým sousedem pomáhajícím v postupném zvyšování jejich celkové úrovně. V pořadí druhá hypotéza předpokládá vyšší podíl zaměstnaných v terciéru v hospodářsky rozvinutých krajích. Finální výsledky nicméně přinášejí její vyvrácení. Ukazatel sice vykazuje zřetelnou územní polariry mezi dílčími kraji Slovenska ale bez převažujícího směru gradientu. Trnavský a Trenčianský kraj jakožto vyspělé regiony SR profilují hodnoty značně zaostávající za slovenským průměrem.

Souvisí to především se silným průmyslovým sektorem představujícím stěžejního zaměstnavatele v těchto krajích. K dalším důvodům patří nízké zastoupení zemědělské výroby ve struktuře národního hospodářství díky špatným fyzicko-geografickým podmínkám. V pořadí čtvrtá hypotéza se dotýká indikátoru vysokoškolsky vzdělaných osob očekávajícího jejich koncentraci do hospodářsky vyspělých krajů z důvodu většího výběru na pracovním trhu a vyšším mzdám. Podobně jako u výše popsané třetí hypotézy se sice projevují určité regionální disparity nicméně v zanedbatelném rozsahu.

Nejvyšší podíl profiluje logicky Bratislavský kraj jakožto nejvyspělejší slovenský region a tím pádem poskytující největší uplatnění na trhu práce s adekvátním mzdovým ohodnocením. Ostatní kraje vykazují min. rozdíly a z tohoto důvodu se následně přistoupilo k zařazení ukazatele do skupiny zanedbatelné míry územní polarity. Poslední hypotéza předpovídá vyšší volební zisky pravicově-liberálních politických stran ve vyspělých krajích z důvodu prosazování striktní fiskální (monetární) politiky a min. intervencí ze strany státu do společnosti. Zatímco ve východních regionech naopak dochází spíše k preferenci konzervativních-levicových politických stran zaměřující se primárně na sociální politiku (jistoty) či budování sociálně silného a odpovědného státu. Výsledky práce nicméně nepotvrzují výše popsanou realitu. Jednotlivé kraje sice profilují regionální disparity avšak bez jakéhokoliv převažujícího směru sledovaného gradientu. Nejméně preferenčních hlasů získala vítězná politická strana SMER - SD (reprezentující se konzervativně-levicovými postoji) v Bratislavském kraji jakožto v ústřední baště liberálně-pravicových voličů. Nejvyšší volební zisky zaznamenala překvapivě v Trenčianském a také Žilinském kraji, tedy v krajích profilujících se jako hospodářsky vyspělé regiony. Pravděpodobně to spočívá v silném průmyslovém sektoru zaměstnávajícím převážně dělnické profese obecně preferující konzervativně-levicové politické strany. Souvisí to také s blízkým vztahem k různým odborovým organizacím. Nejdůležitější cíl předkládané práce představuje sledování územní polarity Slovenska prostřednictvím prostorové analýzy vybraných indikátorů. Současně též reprezentuje svébytný pohled na územní polarizaci evropského prostoru s orientací na Slovensko. Nicméně výsledky disponují pouze omezenou platností z důvodu proměnlivosti vybraných indikátorů. Potenciál práce do budoucnosti souvisí v selekci nižších územních jednotek pro jejich vyšší vypovídající hodnotu či v dalším rozšíření množství sledovaných ukazatelů.

8. Seznam použité literatury a internetových pramenů

- BERNARD, J. (2012): Spatial Patterns in the Development of Czechia's Rural Municipalities. *Geografie*, 117, No. 1, s. 72–94.
- BÉREND, I. T., RÁNKI, G. (1974): Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries. Columbia University Press, New York – London, 402 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, 344 s.
- BUČEK, M. (1999): Regional Disparities in Transition in the Slovak Republic. *European Urban and Regional Studies*, vol. 6, 4, s. 360–364.
- DAVIES, N. (2007): Europa między wschodem a zachodem. Znak, Kraków, 351 s.
- GURŇÁK, D. (2007): Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy – historickogeografická analýza. KartPrint, Bratislava, 208 s. + CD-ROM.
- HAULÍKOVÁ, L., BENČ, V. (2001): Disparity krajov v Slovenskej republike. In: Slovenská republika: štúdia o životnej úrovni, zamestnanosti a trhu práce. Správa Svetovej banky č. 22 351-SK. Študie č. 5, zv. II., World Bank, Washington D.C.
- HAGGETT, P. (1983): *Geography: A Modern Synthesis*. Harper&Row Publishers, New York, 620 s.
- HALECKI, O. (2000): Historia Europy – jej granice i podziały. Lublin, 186 s.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie – Sborník ČGS*, 106, č. 1, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*, KSGRR PřF UK, Praha, s. 6–24.
- HRABOVSKÁ, Z. (2010): Komparácia samosprávnych krajov Slovenskej republiky na základe vybraných ukazateľov regionálnej diferenciácie. Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy, Fakulta verejnej správy, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Košice, 9 s.
- JORDAN, T. G. (1996): *The European Culture Area*. HarperCollins College Publishers, New York, 428 s.
- KOREC, P. (2004): Faktory podmieňujúce regionálnu diferenciáciu Slovenska. *Acta universitatis Mathiae Belii, Geografické štúdie*, 12, s. 76–90.
- KOREC, P. (2005): Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. *Geografika*, Bratislava, 227 s.

- KOREC, P., POLONYOVÁ, E. (2011): Zaostávajúce regióny Slovenska – Pokus o identifikáciu a poukázanie na príčiny. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. Vol. 55, No. 2, s. 165–190.
- KOVÁČ, D. (1996): Dějiny Slovenska. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 422 s.
- KLAMÁR, R. (2008): Slovakia and the analysis of its disparities. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Univesitatis Prešovensis, Folia Geographica* 12, s. 145–162.
- KREJČÍ, O. (2000): Geopolitika stredoevropského priestoru. *Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky*. Ekopress, Praha, 319 s. (2. vydání 2010)
- KRIVÝ, V., FEGLOVÁ, V., BALKO, D. (1996): Slovensko a jeho regiony: Sociokultúrne súvislosti volebného spravenia. *Nadácia Média, Bratislava*, 414 s.
- KŘEN, J. (2005): Dvě století střední Evropy. Argo, Praha, 1109 s.
- KUTSCHERAUER, A. a kol. (2009): Regionální disparity v územním rozvoji České republiky – jejich vznik, identifikace a eliminace. Průběžná výzkumná zpráva. WD-55-07-1. Ekonomická fakulta, VŠB – Technická univerzita v Ostravě, Ostrava, 87 s.
- LENČOVÁ, S. (2013): Regionálne disparity na Slovensku. Bakalárska práca. Katedra ekonómie, oceňovania, spoločenských vied a práva. Bankovní institut Vysoká škola Praha – Zahraniční Vysoká škola Banská Bystrica, Banská Bystrica. 61 s.
- MADDISON, A. (2002): *The world Economy: A Millenial Perspective*. OECD Development Centre Studies, Paris, 383 s.
- MAGOCSI, P. R. (2002): *Historical Atlas of Central Europe*. University of Washington Press, Seattle, 274 s.
- MARKUŠ, J. a kol. (1991): Slovensko na prelome tretieho tisícročia. 1. vydanie. Veda - Vydavateľstvo slovenskej akademie vied, Bratislava, 180 s.
- MATLOVIČ, R., KLAMÁR, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2008): Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. In: *Czech Regional Studies*. Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Prešov, s. 2–12.
- MICHÁLEK, A. (2012): Vybrané metódy merania regionálnych disparít. *Geografický časopis*, 64, č. 3, s. 219–235.
- MICHALSKI, T. (2005): *The Geographical Aspects of the Transformation Process in Central and East-Central Europe*. Bernardinum, Gdynia, 235 s.
- MLÁDEK, J., ed. (2006): *Atlas obyvateľstva Slovenska*. Univerzita Komenského, Bratislava, 166 s.

- MLÁDEK, J. a kol. (2006): Demografická analýza Slovenska. Univerzita Komenského, Bratislava, 222 s.
- MULÍČEK, O. (2005): Faktorová analýza segregace - příklad Brna. In: Prevence prostorové segregace. Ministerstvo pro místní rozvoj, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Univerzita Karlova v Praze, Praha, s. 60–70.
- NOVÁČEK, A. (2012): Dualita Evropy: historickogeografická analýza. Nakladatelství ČGS – edice Geographica, Praha, 207 s.
- NOVÁČEK, A. (2012): Historical-geographical Aspects of Duality in Europe. Historická geografie–Historical Geography, 38, No. 1, HÚ AV ČR, Prague, p. 185–203.
- NOVÁČEK, A. (2013): Historical-Geographical Determinants of the Origin of the west-east territorial disparities in the Central European Countries. Rukopis. České Budějovice, 33 s.
- PURŠ, J. (1973): Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce. Academia, Praha, 733 s.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2009): Regionálne disparity na Slovensku. Geographia CASSOVIENSIS III., č. 2. s. 142 –149.
- RUPNIK, J. (1992): Jiná Evropa. Prostor, Praha, 352 s.
- SZÜCS, J. (2001): Tri historické regióny Európy. Kalligram, Bratislava, 131 s.
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J. a kolektiv (2008): Ekonomická a sociální geografie. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 411 s.
- WALLERSTEIN, I. (1979): The Capitalist World-Economy. Cambridge, MA, Cambridge University Press, 320 s.
- WANDY CZ, P. S. (2004): Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Academia, Praha, 302 s.
- ZWETTLER, O. (1992): Historická geografie světa I.: Evropa (5.–17. století). Masarykova Universita, Brno, 227 s.
-

INTERNETOVÉ ZDROJE

- BRÁZDIL, R., KOLÁŘ, M., PROŠEK, P., TARABOVÁ, Z., WOKOUN, R. (1995): Statistické metody v geografii. Brno,
http://geography.upol.cz/soubory/lide/kladivo/STG/STG_Statisticke_metody_v_geografii_%28skriptum%29.pdf (11. 12. 2013)
- EUROSTAT (2014): Regional Statistics,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database (15. 12. 2013).

HUČKA, M., KUTSCHERAUER, A., TOMÁNEK, P. a spol. (2008): Regionální disparity – Working Papers N. 2. Ostrava,
http://disparity.idealnihosting.cz/dokumenty2/wp_2.pdf (12. 12. 2013).

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně – ekonomické diferenciacie obcí v České republice. Praha,
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/ebc816f4f0118b5ebd28a57282adf20b6a2fc2d7_Novak%20soccas2011-4.pdf (14. 12. 2013).

SARIO - Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (2013): Regionálne analýzy,
<http://www.sario.sk/sk/investujte-na-slovensku/regionalne-analyzy> (14. 12. 2013).

SSÚ (2012): Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR – vybrané výsledky obyvateľov, domov a bytov 2011,
http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/DEF.DEF_.Obyvate%C4%BEstvo-v-Slovenskej-republike-a-krajoch-SR.pdf (11. 12. 2013).

SSÚ (2012): Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2012,
<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=64790> (11. 12. 2013).

SSÚ (2012): Štatistická ročenka Slovenskej republiky 2012,
<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=72931> (15. 12. 2013).

9. Seznam mapových výstupů

Mapa č. 1: Hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	30
Mapa č. 2: Průměrná měsíční mzda v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	31
Mapa č. 3: Míra nezaměstnanosti v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	33
Mapa č. 4: Podíl osob zaměstnaných v terciéru v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012	34
Mapa č. 5: Míra urbanizace v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	36
Mapa č. 6: Celkový přírůstek/úbytek obyvatelstva v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012	38
Mapa č. 7: Míra rozvodovosti v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012	39
Mapa č. 8: Podíl VŠ vzdělaných osob v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012	40
Mapa č. 9: Míra religiozity v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	42
Mapa č. 10: Výsledky parlamentních voleb v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012....	43
Mapa č. 11: Územní polarita socioekonomické diferenciacie Slovenska	50

10. Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Index lidského rozvoje v Evropské unii (2010)	24
Obrázek č. 2: Hospodářsky vyspělé oblasti Evropy (2011).....	52

11. Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Přehled sledovaných indikátorů územní polarity.....	15
Tabulka č. 2: Řazení jednotlivých ukazatelů podle jejich hodnot k Západu a Východu	17
Tabulka č. 3: Sledované ekonomické ukazatele za jednotlivé kraje Slovenska	29
Tabulka č. 4: Sledované sociální ukazatele za jednotlivé kraje Slovenska	36
Tabulka č. 5: Sledované ostatní ukazatele za jednotlivé kraje Slovenska.....	42
Tabulka č. 6: Pořadí jednotlivých krajů Slovenska podle vybraných hodnot ukazatelů.....	45
Tabulka č. 7: Indexy jednotlivých kategorií v krajích Slovenska	47

12. Seznam příloh

Příloha č. 1: Hodnoty dílčích indikátorů v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012.....	65
Příloha č. 2: Odchytky od mediánu pro dílčí indikátory v jednotlivých krajích Slovenska.....	66

Příloha č. 1: Hodnoty dílčích indikátorů v jednotlivých krajích Slovenska v roce 2012

Indikátor/kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčianský	Nitranský	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
HDP/obyvatel	43063	20078	15823	14841	15826	13215	10104	14109
Průměrná mzda	131,8	95,5	90,7	88,3	93,9	88,6	81,7	99,4
Míra nezaměstnanosti	5,72	8,88	9,95	17,9	11,9	20,9	18,9	20,8
Zaměstnanost v terciéru	82,6	52,4	44,7	58,1	59,9	60,7	60,1	67,5
Míra urbanizace	81,2	47,7	56,2	46,0	49,4	53,3	48,4	55,7
Celkový přírůstek/úbytek	10,08	1,92	-1,73	-1,69	0,75	-2,48	1,93	1,20
Míra rozvodovosti	2,61	2,13	1,97	2,18	1,80	2,19	1,63	1,86
Podíl VŠ osob	23,4	9,47	10,3	9,94	10,6	10,3	9,37	10,8
Míra religiozity	65,3	77,3	73,7	79,4	80,3	69,5	85,0	73,8
Výsledky par. voleb (SMER)	32,6	35,6	55,2	39,8	52,5	46,1	50,1	41,9

zdroj: SSÚ 2012, vlastní zpracování.

Příloha č. 2: Odchytky od mediánu pro dílčí indikátory v jednotlivých krajích Slovenska

Indikátor/kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčianský	Nitranský	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
HDP/obyvatel	280,9	131,0	103,1	96,8	103,2	86,2	65,9	92,0
Průměrná mzda	143,9	103,5	98,3	95,6	101,7	96,0	88,5	108,0
Míra nezaměstnanosti	166,6	140,4	133,2	79,9	120,1	59,7	73,2	60,4
Zaměstnanost v terciéru	137,6	87,3	74,5	96,8	99,8	101,2	100,2	112,5
Míra urbanizace	158,0	92,8	109,5	89,6	96,2	103,8	94,2	108,5
Celkový přírůstek/úbytek	1033,8	197,0	-177,4	-173,3	76,9	-254,3	198,0	123,1
Míra rozvodovosti	127,3	104,0	96,1	106,3	87,8	106,8	78,0	90,1
Podíl VŠ osob	227,6	92,0	99,7	96,6	101,2	100,3	91,1	105,2
Míra religiozity	113,5	97,7	102,3	94,8	93,6	108,0	87,0	102,3
Výsledky par. voleb (SMER)	125,8	119,4	74,4	109,6	80,8	95,0	85,0	104,7

zdroj: vlastní zpracování.